JĀNIS STRADIŅŠ

**PAULA STRADIŅA DZIMTAS GAITAS SĒLIJĀ
(AUGŠKURZEMĒ)**

Raksts veltīts profesora Paula Stradiņa 110 dzimšanas dienai un
IV Sēlijas kongresam (2005. g. 26.–27. maijā, Jēkabpils/Sēlpils)

Medicīnas vēstures muzeja pamatlicējs, latviešu mediķis – ķirurgs, onkologs un medicīnas vēsturnieks profesors Pauls Stradiņš (1896–1958) ir dzimis Viesītē (Sēlijas mazpilsētā) un visu mūžu saglabājis mīlestību uz savu dzimto novadu, aktīvu interesi par to, rūpējies par novadnieku veselību un Viesītes kultūrālu augsmi. Tiesa, veidojot medicīnas vēstures muzeju, liekot pamatus Jaundabīgo audzēju apkarošanai Latvijā, organizējot Rīgā slimnīcas un zinātniskas biedrības, veicot pētniecisku darbu medicīnā un ieviešot jaunākos zinātnes atklājumus Latvijas medicīnā, viņš ir domājis Latvijas un pasaules kategorijās, nevis dzimtā novada – Sēlijas – ietvaros. Paula Stradiņa vietējas uzmanības tiešs objekts ir bijusi vispirms Viesīte un tās tuvākā apkaime, arī Jēkabpils, kur viņš kādu laiku mācījies, mazāk Augšzeme (Sēlija) kopumā, kuras reģionālās apziņas meti tolaik iezīmējās vēl stipri epizodiski.

P. Stradiņa paziņu un pacientu skaitā bija no Sēlijas nākušie mākslinieki U. Skulme un J.A. Ērglis, komponists A. Žilinskis, rakstnieks J. Veselis, novadpētnieks un pedagogs A. Štokmanis, valodnieks un pedagogs M. Bruņenieks un citi. P. Stradiņa bibliotēkā bija rodami arī G.F. Stendera, J. Jaunsudrabiņa, J. Akuratera, K. Bulāna (Fallija) darbi, taču M. Skruzīša, R. Ērgļa, A. Grīna grāmatu tieši par Sēliju un sēļiem tur nebija. P. Stradiņš pats Latvijas Republikas laikā par sevi rakstīja, ka esot cēlies no Augškurzemes. [1] Sēlija šķita vairāk romantizēts termins no tālas vēstures, ko toreiz valdošais valstsvīrs Zemgales patriots K. Ulmanis neatzina. Taču P. Stradiņa arhīvā rodams izgriezums no žurnāla "Laikmets" [2] – "Sēlijas rakstnieki", viņš diskutēja par jēdzienu "Sēlija" ar savu līdzstrādnieku tautas medicīnas pētījumos Alfredu Gobu un dievturiem.

Pēdējos desmit gados, kopš 1995. gada, sabiedrībā vērojama kāpināta interese par Sēliju (Augšzemi) kā savdabīgu kultūrvēsturisku un etnogrāfisku Latvijas novadu, regulāri tiek sasaukti Sēlijas kongresi (I kongress – Viesītē un Aknīstē 1999. gadā, III kongress – Viesītē, IV kongress – Jēkabpilī un Sēlpilī 2005. gadā), par Sēlijas vērtībām publicētie pētījumi sakopoti vairākos rakstu krājumos un izdevumā "Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis" īpašos laidienos. Tas autoru mudināja no šī

viedokļa aplūkot Paula Stradiņa dzimtas saknes Sēlijā un ģimenes saistību ar šo īpatnējo Latvijas reģionu. Viesīte, no kurienes nākusī Stradiņu dzimta, ir viens no Sēlijas centriem, "Sēlijas sirds", kā to uzsvēra mazpilsētas 70 gadu jubilejā, 1998. gadā.

Paula Stradiņa abi vecāki – gan no tēva, gan no mātes puses – daudzās paaudzēs ir Sēlijas izcelsmes: Stradiņi nāk no Eķengrāves (Viesītes) muižas zemniekiem, no Sunākstes-Sēlpils draudzes, mātes vecāki Vainovski piederējuši Saukas-Elkšņu vai Neretas-Ilzes draudzei. Ap 1938. gadu P. Stradiņš "uzmetis" dzimtas koku (acīmredzot pēc sava tēva stāstījuma, iespējams, sakarā ar Veselības veicināšanas biedrības Tautas dzīvā spēka pētīšanas institūta dibināšanu), bet 1957. gadā, jau būdams slims, lūdzis savu māti Māri Stradiņu uzrakstīt visu, ko viņa atceras par saviem senčiem un savas bērnības gadiem. Pēc P. Stradiņa aiziešanas mūžībā 1958. gadā – vecomāti plašākas atmiņas mudināja rakstīt šo rindiņu autors, lūdzot to pašu arī P. Stradiņa mātai – Minnai Vitomskai. Uzkrājušās M. Stradiņas atmiņas, viņas sarakste ar meitu M. Vitomsku, kura arī pati uzrakstījusi atmiņas par P. Stradiņa bērnību un tālāka Viesīti. M. Stradiņai izrādījās negaidīti spilgts rakstītājs talants, sulīga un trāpīga valoda, ļoti asa atmiņa un uztvere, neraugoties uz samērā lielo vecumu (~80 gadu) un formālas izglītības trūkumu. Daļa atmiņu šo rindiņu autora apstrādē publicēta P. Stradiņam veltītajos piemiņas krājumos [3,4], daļa palikusi rokrakstā – glabājas pie J. Stradiņa vai Medicīnas vēstures muzejā. Šiem "dzīves stāstiem", kurus 20. gadsimta 80. gados papildināja P. Stradiņa dzīvesbiedre Ņina Stradiņa, mūsuprāt, ir kultūrvēsturiska un novadpētnieciska vērtība, kas sniedzas pāri vienas dzimtas un ģimenes ietvariem. [5]

Sakarā ar P. Stradiņa 90. gadadienu viņa ģenealoģiju pēc arhīva datiem skaidrojausi vēsturniece S. Pijola [6], materiālus par P. Stradiņa bērnības gaitām Viesītē un par turienes vidi 60.–80. gados vāca arī Viesītes skolotāji un novadpētnieki – A. Kasinskis, K. Visnoliņš, G. Godiņa, E. Reinholde. Dažas atmiņas pierakstīja L. Ķuzāne. Taču šis samērā plašais materiāls līdz šim brīdim palicis nesistematizēts. Pēdējā laikā daudzus svarīgus precizējumus pēc arhīva dokumentiem veica vēsturniece Dz. Cēbere. Daudzu gadu desmitu gaitā savāktās ziņas ļauj šo rindiņu autoram apcerēt P. Stradiņa dzimtas veidošanos un rosības Sēlijā, resp. Augškurzemē.

Paula Stradiņa tēva visi senči, ciktāl tas izsekojams dokumentāli, saistīti ar Eķengrāves (Viesītes) muižu un tās pagastu. Pirmais, kas nes Stradiņa (Stradde) uzvārdu, ir 1790. gadā dzimušais Pēteris Stradde. Jodeļi, Stradi, Ezarpoluķi, Laukadrusti, Jēči, Ezardzeņi (Ezerdzeņi), Aumaņi – šie māju nosaukumi figurē P. Stradiņa senču vairāku paaudžu mūža gājumā. [7]

1986. gadā S. Pijola Eķengrāves muižas revīzijas aktos atklāja 1786. gadā pieminētus Jodeļu māju iemītniekus Mārtiņu un Maddi, kas bijuši Pētera Strades vecāki, tolaik – Eķengrāves muižas īpašnieka Frīdriha fon Manteifeļa dzimcilvēki. Eķengrāves muiža, kurai bija pierakstīti 402 cilvēki, bijusi lieluma ziņā trešā muiža Sēlpils-Sunākstes draudzē (pēc Piksteres un Vārenbrokas, resp. Vārnavas).

Eķengrāves muiža atrodas 3 km no tagadējās Viesītes pilsētas. Nosaukums Eķengrāve (*Eichengrabe*, vēlāk – *Eckengraf*) pirmoreiz minēts 1622. gadā, taču muižas

Ekengrāves skats 20. gs. sāk. Priekšplānā pa labi – māja,
kurā dzimis Pauls Stradiņš 1896. gadā

Stradiņu māja Ekengrāvē ap 1905. g. (pievesti podi). Vidū – Māre Stradiņa

izcelsme ir senāka. Tās sākumus saista ar Livonijas ordeņmestra Bernta fon Borha 1477. gadā Hansam Smēdem lēnī doto zemi, kur viņš jau dzīvojis pirms tam. Minēts, ka 1526. gadā Heinriham fon Galenam izlēno "*Weiszeith*", bet 1561./65. g. Bauskas pilskungam Heinriham fon Fitinghofam – 30 zemnieku sētas "Sēlpils tirdzniecības muižā (*Kaufhof*)" (Sunākstē), kuri 1588. un 1590. g. pievieno savulaik Smēdem izlēņoto Viesītes muižu (*Hof an der Weesit*) ar 90 zemnieku sētām. [8] Līdz 19. gs. vidum muižā bieži mainījās īpašnieki (pēc Fitinghofa – D. fon Rozena, O. fon Grothuss no Rundāles, tad f. Manteifeļi, Piksteres dzimtkungi F. fon Taube un F. Vitens, E. fon Hovens, kambarkungs F. fon Manteifelis, fon Līzanders, tieslietu padomnieks Vite fon Vitenheims, pēc tam – Gustavs Betihers, dzimtskīlā Aleksejs Baikovs, tirgotājs Andrejs Odiņš, Heinrihs Heincs). 1872. g. Eķengrāves muižu ieguva Aleksandrs Rehenbergs–Lintens. Linteni (tautā saukti Lintiņi) saimniekoja muižā (pēc Latvijas agrārreformas muižas centrā) līdz 1939. gadam. Minētie muižu īpašnieki līdz 1817. gadam varētu būt bijuši Stradiņu senču dzimtskungi. Pēdējais, kam zemnieki piederējuši dzimtā, varētu būt bijis diezgan pazīstamais Kurzemes jurists Georgs Frīdrihs Vite fon Vitenheims (1749–1830) [9]. Turpmākajiem muižniekiem viņi bijuši kļaušu atkarībā. [10] Pēc vietējā novadpētnieka K. Visnoliņa atziņas, Eķengrāves muižas apkaimi īpaši sāpīgi skāris 1710.–1711. g. "lielais mēris" (novadā saglabājušies daudzi nostāsti par mēri un arī "mēra kapi"). Novada ļaudis izmiruši gandrīz pilnīgi un tikai pamazām sākusies atkopšanās, ieplūdis daudz ienācēju no citurienes. Vai to skaitā bijuši arī vēlākie Stradiņi, atliek minēt. Eķengrāves ļaudis piederēja Sunākstes–Sēlpils draudzei, kur nepārtraukti gandrīz 150 gadu (1769–1918) kā mācītāji kalpoja Stenderu dinastijas pārstāvji piecās paaudzēs, – sākot ar G.F. Stenderu (Veco Stenderu, mācītājs 1769–1795) līdz Johannesam Karlam Ernstam Augustam Stenderam (Sunākstes mācītājs no 1894. līdz 1918. g.). [11] Mācītāju Stenderu un zemnieku Stradiņu dzimtu likteņi visu šo laiku savijušies. Domājams, tieši Vecais Stenders ir izdarījis ierakstu par minētā Mārtiņa un arī Pētera Strades piedzimšanu, savukārt pēdējais Stenders atstājis ierakstu par vēlākā profesora Paula Stradiņa dzimšanu un kristīšanu Eķengrāves skolā 1896. gadā. Piebildīsim, ka dievnams, kurā dievvārdus sacījuši Vecais un Jaunais Stenderi, atradies nevis tagadējā, Sunākstes Baltās baznīcas vietā, bet krietni tuvāk Viesītei – uz Riebulānu (Zvanītāju) zemes, pie Baznīckroga un Vārnas ceļa pagrieziena. 2004. gadā tur atklāja izteiksmīgu piemiņas zīmi (koktēlnieki – brāļi Ivars un Aigars Rūrāni).

Sunākstes–Sēlpils draudzes grāmatās atrodamas ziņas par trim Stradiņu dzimtām (vai vienas dzimtas trim atzariem) – no Eķengrāves, Piksteres un Ēvaldes (Žievaldiem) (Vārenbrokai, resp. Vārnai piederīgas pusmuižas) [12]. Taču ģenētiska saistība starp šiem atzariem 18. gs. pagaidām nav noskaidrota. Nav arī pagaidām noskaidrojams, vai tiem bijuši kopēji senči.

Pēteris Strade (1790–1855) bija saimnieks Stradu mājās netālu no Eķengrāves muižas. Tās atradās pie ainaviski izteiksmīgā seno sēļu pilskalna – Kūliņu pilskalna (saukts arī par Zvaigžņu kalnu, Stradiņu pilskalnu, Lielo Saukas pilskalnu vai Vecsaukas pilskalnu). Kūliņu pilskalnu (34 m), vienu no lielākajiem

Sēlijā, ir aprakstījis A. Bīlenšteins un E. Brastiņš, nelielu pārbaudes izrakumu tur veicis A. Štokmanis, par pilskalnu stāsta vairākas teikas, tuvumā ir prāvs upurakmens. [13] Aptuveni seno Stradu māju vietā tagad atrodas Pilskalnu mājas. Uzvārdus Kurzemes guberņas zemniekiem deva 19. gadsimta 30. gadu vidū, dažādās draudzēs atšķirīgos gados. Pēteris Stradiņš varētu būt dzimtā pirmais, kas saņēma uzvārdu. Uzvārda formas baznīcas grāmatās nedaudz variē – Pēterim tas ir *Stradde*, viņa bērniem turpretim – *Straddiņ* (vienu reizi arī *Strazdiņ*). Vai Pēterim bijuši brāļi un māsas un vai tiem dots tas pats uzvārds, pagaidām nav noskaidrots. Taču vēlāk Stradiņu uzvārds sastopams Eķengrāves muižā (kučierim u. tml.).

Pētera Strades bērnu vidū vecākais bija Jēkabs (kura dēli Jānis un Jēkabs vēlāk dzīvojuši Jēkabmiestā) [14], tad meita Ieva (precējusies ar Kupči – *Laukadrustiene* ar vairākiem bērniem), bet jaunākais dēls ir Miķelis (māte – Maje), kuram seko meita Līze.

Pēteris Strade uz laiku pārgāja uz Vīgantes muižu, uzņemoties Robežkroga apsaimniekošanu, taču īsi pirms nāves atgriezās Eķengrāvē pie jaunākā dēla Miķeļa, kas tobrīd saimniekoja citās – Jēču mājās.

Miķelis Stradiņš (1825–1892) ir dzīvojis Strados, tad Jēčos (līdz 1857. gadam), Jodeļos un beidzot 33 gadus par saimnieku Ezerdzeņos pie Viesītes ezera, kur aizritēja viņa turpmākais mūžs. Par smagajiem kontraktu nosacījumiem un banku maksājumiem, kuru dēļ bija grūti izklūt no parādiem, liecina daudzu eķengrāviešu stāsti. Klāt nāca arī auglotāju – ebreju darbošanās. Ezerdzeņu iepirkšanas kontrakts bijis ļoti neizdevīgs, tāpat kā visi Eķengrāves muižas zemnieku māju kontrakti. Baronam Lintenam bija vajadzīga nauda divu dēlu skološanai, trešā dēla (tautā saukta par “trako Aleksandru”) uzdzīvei, jaunas muižas ēkas celšanai, dēļu zāģētavas ierīkošanai muižā. Savukārt zemes izpirkšanas kontrakts liedza zemniekiem uz savas zemes iekārtot tirdzniecības vietas, ķieģeļnīcas, dzirnavas, alus darītavas.

Miķelim bija trīs sievas un četri bērni – Jēkabs (no pirmās sievas Māres), Jānis un Miķelis (no otras – Ievas) un Kārlis (no trešās sievas Annas). Jēkabs palika saimniekot tēva mājās Ezerdzeņos (sk. tālāk), Miķelis un Kārlis vēlāk pārcēlās uz Rīgu. Jēkaba meita nomira bērnībā, Miķelim bija meita Tone (ar kuru izbeidzas šis dzimtas atzars). Kārlim bērnu nav bijis, bet viņš adoptējis Doku Ata (1861–1903) mazmeitu – rakstnieka meitas Benitas meitu Dagmāru. Kārlis Stradiņš (1886–1960) bija spilgta personība, Rīgā strādāja naglu fabrikā, ar sievu turēja veļas rulli Tērbatas ielā, cīnījās pret Deņikinu, 20. gs. pašā sākumā aizrāvās ar ritenbraukšanas sportu, apbalvots ar daudziem diplomiem un medaļām šajā jomā, pieradināja arī savu brāļadēlu Paulu pie velosipēda (kad tas ģimnāzista gados neilgu laiciņu bija apmeties Rīgā pie tēvoča). Miris Rīgā, apbedīts Raiņa kapos.

No Miķeļa bērniem vienīgais Stradiņu dzimtas turpinātājs bija Jānis Stradiņš (1866–1945), nākamā profesora Paula Stradiņa tēvs. Pārējo dzimtas pārstāvju līnijas, kā redzams, apraujas. Kā rakstīts “pamilejas Bībelē”, Jānis dzimis 1866. gada 1. janvārī (v. st.), plkst. 2 no rīta. Jāņa māte bija Miķeļa otra sieva Ieva Kalķe no Amužnieku mājām, kas mirusi 1878. gadā 44 gadu vecumā. Par pamāti Annu, kas bija krietni jaunāka par savu vīru Miķeli, liecības nav glaimojošas:

"Nevaru pateikt, vai tēvs [Jānis S.] ir dzimis Ezerdzeņos vai Strados pie Eķengrāves muižas, kur viņi dzīvojuši. Zinu tik, ka tēvs no Ezerdzeņiem uz skolu gājis. Toreiz Ezerdzeņos [Miķelis S.] atvedis jauno sievu – Kobiču pusbūsu. Pa nakti aizvedis no Ezerdzeņiem uz Kobičiem vienu govī, lai rītā, kad pūru vedīs, būtu govys ko vest uz Ezerdzeņiem. Jaunā pamāte bijusi slinka un skopa. Visu laiku uz galda 3 reizes pa dienu tik putraiņu putra, tikai svētdienās un ceturtdienās drusku gaļas. Toreiz Ezerdzeņi iepircis mājas. Nebijis ko samaksāt kungam. <..> Daži saimnieki, kam bija kādi vecāki un lieli bērni, ar laiku izmaksāja, bet Ezerdzeņi vajadzēja neizmaksātu pārdot." (M. S.)

"Par savu vīra tēvu es nekā nezinu, jo viņš jau bija miris, kad mēs precējāmies. Ezerdzeņos saimniekoja tēva pusbrālis Jēkabs un pamāte ar vienu savu dēlu Kārli. Pamāte bija diezgan slinka. Kaimiņi smējās, ka Kārļa māte izlienot pa logu dārzā ravēt, kad izdzirdot, ka kāds svešs ir ienācis mājās, Jēkabs pats ar nebija skrējējs un tā viņa saimniecība putēja, viņam bija 3 vāji pālsī zirdziņi, visi stallī nepiesieti. Kad gribēja ēst, gājuši šķūnī pie siena striķa, iēdusi un uz ezeru gājuši padzerties. Cik tur taisnības, es nezinu, bet tā viņu kaimiņi zobojās. Beidzot viņš apprecēja Meža Smites meitu [Annu Emīliju Peirants], bet sieva ar nevarēja saimniecību noturēt, vajadzēja mājas pārdot Felšeram, <..> tas bija Āžu krogā labi naudas sapelnījis un aizgāja uz Ezerdzeņiem par saimnieku. Jēkabs iepirka mājas Zasiešos, bet tur ar negāja labi. Tur nomira sieva un meitiņa, otrā gadā arī pats bija nomiris, nevienam neredzot. Gulīt sēdējis atgāzies, tā rentnieks viņu atradis beigtu, atveda un paglabāja Viesītes kapos, mājas pārgāja mūsu īpašumā. Tēvs brāļiem atmaksāja laikam pa 100 – vai 200 r, skaidri neatminos, bet prieka tur nebija, vajadzēja taisīt mājas. Kokus cirta un pirka <..> Elkšņu mežā, taisījām talku, ar kādiem 12 zirgiem vedām. Karsts laiks, lieli vezumi, galā tikām pēc pusnakts. Visas mūsu mokas bija par velti, vajadzēja pašiem bēgt, jo sākās [1. pasaules] karš." (M. S.)

Tā kā "Ezardzeņus" mantoja Miķeļa vecākais dēls Jēkabs, Jānis pēc skolas beigšanas (Eķengrāves "Robežniekos") sācis mācīties galdnieka amatu pie Podu Brunovska, 6 km no Viesītes. Tur nodzīvojis trīs gadus, pēc tam kritusi loze iet zaldātos. Varšavā nodienējis 5 gadus un uzkalpojis par unteroficieri (apakšvirsnieku). Viņš pēc izskata bijis pretstats saviem brāļiem – krietni garāka auguma, stalts, iznesīgs.

Par sava nākamā vīra zelli gadiem, Māre Stradiņa rakstīja dēlam Paulam:

"Tu gribot zināt par Podiem, par tēva [Jāņa S.] zelli gadiem. <..> tur nekā jautra nav, tēvam bijuši smagi darba gadi un vēl grūtāk ar ēšanu. Podam bijuši 2 zelli – tēvs un Grasis. Pods tik zinājis skubināt – nu zēni, ātrāk, ātrāk strādāji, bet pie galda vienā galā sēdējis pats meisters, otrā – zelli. Meisteram bijis priekšā sviests un gaļa un vēl kāds gardāks kumoss, zelliem tik putra. Meisters ar virsū putru uzēdis, kad jau bijis ko labāku iekodis. Tēvam ēdiens visu laiku ir bijis prasts, tā pie nebijis, tā pie tēva, jo toreiz visi eķengrāvieši mājas par dzimtu iepirka. Nau-
das nebijis, tad žīds Jops tik braukājis apkārt, naudu piedāvādam. Cetre ruble par mēnes – tas ir par mēnesi. Par 100r 4 rubli procentu, saprotams, vēl žīda zirgs jāpabaro un pašam olas jādod. Tā žīds eķengrāviešus spīdzinājis. Tēvs vienmēr

Māre Stradiņa – Paula Stradiņa
māte (20. gs. sāk.)

Pauls Stradiņš skolnieka gados
savā istabiņā

Jāņa Stradiņa mājas "Saulgozes" Viesītē,
kurās bija iecerēts iekārtot slimnīcu (ap 1930. g.)

stāstīja, ka pašiem par nedēļu uz galda bijis 19 reizu putramu putra un ceturtdien un svētdien gaļas dienās mīcīti kartupeļi un drusku gaļas." (M. S.)

Savukārt Jāņa Stradiņa nepiepildīto jaunības mīlestības noslēpumu kādā vēstulē šā raksta autoram (1986) atklājusi Zelma Dišlere (dzim. Kūma):

"Viesītes ezera krastā ir mājas "Ezerdzeņi", kur jaunības gados dzīvojis profesora tēvs. Turpat kaimiņos ir otras mājas "Krievāres", un Krievārtēvam bijusi meita. Abi jaunieši sadraudzējušies, bet apprecēties nava varējuši, jo Stradiņam vajadzējis aiziet zaldātos. Tā kā tanī laikā vēstules ceļojušas ļoti ilgi un vispirms nonākušas pagastvaldē, pagājis ilgs laiks. Pa to laiku trešais kaimiņš – "Barisu" māju dēls Brunovs, kuram arī patikusi Krievāru meita – reto vēstuli pievācis. Brunovs sācis bieži iegriezties Krievārēs. Stāstījis, ka no zaldātiem daudzi mājā nepārnāk, un lūdž meitu par sievu. Nesajēmdama vēstules un pa daļai mātes pierunāta aizgājusi pie Brunova. Drīz pēc kāzām gan saņēmusi vēstuli no Stradiņa, kurš rakstījis, lai viņu gaida – bet par vēlu. Liekas, ka stāstītais ir patiesība, jo Krievāru meita ir mana tēva māsa."

Jānis pārnācis mājās no dienesta naktī kājām no Krustpils pāri Viesītes ezeram, tēvs ielaidis istabā, cēlis pamāti, lai dod Jānim ēst, taču tā nav likusies ne zinis – bijis jāiet gulēt neēdušam. Jānis aizgājis no Ezardzeņiem – sākumā atpakaļ pie sava bijušā meistara Podu Brunovska, pēc kāda laika sadomājis nostāties pats uz savām kājām. Kaut arī Podu Brunovska māte Jānim bija kā mirušās mātes vietā, ļoti vēlīga, jauneklis uzbūvēja "uz parāda" paša mājīgu un apprecēja Aumaņu rentnieka Friča Vainovska meitu Māri. Tas notika 1895. gada 8. oktobrī [15].

Māres Stradiņas (Vainovskas) raduraksti.

Jāņa Stradiņa sieva Māre Stradiņa (1876–1965) cēlusies no Lietuvas pierobežas – Saukas-Elkšņu vai Neretas-Ilzes draudzes. Pēc M. Stradiņas atmiņām, viņas tēvs Fricis Vainovskis nācis no kalpu kārtas, vēlāk – pusgraudnieks. Toties tēva māte bijusi ne no dzimtajaužu kārtas, bet "brīviniece" jeb pilsētniece (uzvārdā, šķiet, Orlāns, dzimusi piecu bērnu ģimenē), viņa pamīšus uzturējusies pie saviem bērniem. Savukārt Friča Vainovska sievas Dārtas māte nāca no Elkšņu pagastā strādājoša kalpa Kalniņa ģimenes. Pats Fricis Vainovskis, šķiet, arī bijis no Elkšņu vai Rites pagasta, strādājis pie elksnēniešu saimniekiem par puisī, līdz iekrājis naudu, lai varētu nopirkt divus zirgus un govī, tad aizgājis uz Čedasu muižu Lietuvā (Kauņas guberņā), kur nodzīvojis 25 gadus kā pusgraudnieks. Čedāsos dzimusi Māre Stradiņa (kristīta Kaucītes, resp. Ilzes baznīcā) un arī viņas māsas Minna un Dore, kuras abas mirušās bērniībā no šarlaka. Par M. Stradiņas dzimšanu Neretas draudzes grāmatā saglabājies ieraksts, ka 1876. gada 13. martā 1 naktī dzimusi Mahre – meita luteticīgiem "Knecht Priz Wainauzki – Dahrte aus Czados Hof. Die Taufe vollzogen in Ilsenberg Kirche vom Propst Wagner. Paten: Magd Mahre Kalnin, Knecht Krisch Babris und seine Weib Eewa". [16]

No Čedasām pārcēlušies uz Eikinišķiem (arī tagad. Lietuvā), tur nodzīvojuši trīs gadus, pēc tam Aizdumblē (tagad Latvijā) – 3 gadi, tad uz Jaunsauku, tad uz Dzērves "Skosām" (tur – 3 gadi) un pēdīgi par rentniekiem uz Eķengrāves Aumaņiem, kur Māre drīz apprecējusies ar Jāni Stradiņu. Samērā drīz 1890. gados Māres

Vainauskas brālis Pēteris iepirka Rudušu mājas 2 verstis no Āžukroga (Viesītes), kur apmetās kopā ar saviem vecākiem.

Pēc M. Stradiņas atmiņām, viņas tēvs Fricis Vainauskis bija populārs starp zemniekiem, prata labi lasīt un pa druska rakstīt. *"Pauls manu tēvu ļoti cienīja. Arī pēc izskata abi līdzinājās – lielām pierēm. Mans tēvs bija ticīgs cilvēks, kā saka, pūšlotājs. Ne jau par naudu viņš to darīja, bet tāpat, lai cilvēkiem palīdzētu. Arī tagad es nezinu, vai vārdniekiem ticēt vai ne, bet toreiz redzēju daudz pierādījumu, kur viņš palīdzēja, lai burtu cilvēkiem. Tie varbūt caur ticību palika veseli, bet kā ar lopiem? Atnāk cilvēks un saka, ka govs vai aita ar vīvelēm vai pelītem. Tēvs paprasa, kāda spalva, viņš ievārda ūdeni vai sāli un liek iet uz māju un lops paliek vesels. Lopam tak nau nekādas ticības, un tomēr vārdi derēja <...> Domāju, ka Pauls ar bija pūšlotājs, tas ir, viņš iedvesa cilvēkiem ticību, ka viņš paliks vesels, un zāles derēja. Tā viņš man teica, ka vajag slimniekam ticēt, ka ārsts viņam palīdzēs."* (M. S.).

Māre savos Aizdumbes bērnības gados gājusi divas ziemas Elkšņu skolā pie Roberta Dambrāna, trešo ziemu – Saukas Kalna skolā, no kurienes viņu iesvētījuši (ap 1892. gadu). Vairāk prātā palicis tuvējās Ķesterskolas palīgskolotājs Pauls Dauge (1869–1946), vēlāk pazīstamais literāts un zobārstniecības profesors Maskavā, kas imponējis ar savām zināšanām, brīvdomību un ironiju. [17]

Ar Vainovskiem rados ir bijis rakstnieks un tulkotājs Jānis Vainovskis (1887–1969), kā arī Jāņa Jaunsudrabiņa "Zaļajā grāmatā" aprakstītais "Šausmānu" priekšstrādnieks Vainaukis, reāla persona, kuru vecāmāte teicās pazinusi. [18] Taču P. Stradiņš vēlāk bijis ciešā personiskā saistībā vienīgi ar mātes brāli Pēteri Vainovski ("Rudušu onkulīti"), kā arī ar mātes brālēnu Jāni Vainovski (Rīgā, Dammesmuižā, kur bijis sava radnieka aprūpēts pacients un savukārt Stradiņam reizēm izlīdzējis ar zirgu).

Pēc M. Stradiņas liecības, Jānis Stradiņš jaunībā pasvītrotis, ka esot saimnieku kārtas, kamēr Vainovski cēlušies no gājējiem. Ņ. Stradiņa atceras, ka "Rudušu onkulis" (kuru pazinusi Viesītē 20. gados) iedzēra, mīlēja dejot, bija drīzāk lietuviešu tipa cilvēks nekā latviešu, nolaistām mājām, bezrūpīgs, nesaimniecisks. (Ņ. S.). Kaut arī Vainovski nāca no Lietuvas pierobežas un bija cieši saistīti arī ar Lietuvu (arī ar to Kauņas guberņas daļu, kas vēlāk tika iekļauta Latvijas Republikā, piem., ārsta palīdzību saņēma Aknītē), taču neapšaubāmi viņi bija latvieši, ne lietuvieši (kā Lietuvas presē dažkārt minēts, piem., S. Bizuleviča rakstos, saistībā ar P. Stradiņa izcelsmi), bija luterāņi, ne katoļi, kaut arī ticības lietās – samērā vienaldzīgi. M. Stradiņa atstājusi kolorītas atmiņas par savu bērnību Čedasos, kuru fragmenti publicēti P. Stradiņa piemiņas krājumā 1961. gadā.

Stradiņu ģimene Eķengrāves miestā (Āžu miestā)

Laikā, kad Jānis un Māre Stradiņi apmetās uz dzīvi nākamās Viesītes pilsētiņas teritorijā, ap 1890. gadu, Āžu miests vai Eķengrāves miests (*Flecken*, kopš 1928. gada Viesītes pilsēta) tikko sāka veidoties uz Eķengrāves muižas zemēm, Jaunjelgavas – Rokišķu un Jēkabmiesta – Neretas satiksmes ceļu krustojumā. Te cauri iet ļoti sens – galvenais tirdzniecības un kara ceļš no Lietuvas ziemeļiem uz

Sēlpili ar atzariem uz Aizkraukli un Koknesi [19]. Pie ceļa 16.–17. gs. līdz liela-
jam mērim atradusies Sunākstes tirdzniecības pilsētiņa, kuru pēc ilgiem gadiem nu
aizstāja jauns tirdzniecības un amatniecības centrs pie Āžukroga un divām ļoti
senām mājām (“folverkiem”) – Aumaņiem un Smitēm. Pirms tam muižas pagasta
amatniecības centrs pastāvējis pašā muižā (1815. g. Eķengrāves muižas centrā
dzīvojuši 41 vīrietis un 61 sieviete, starp tiem cunftes ratnieks, cunftes galdnieks
(ar mācekli), atslēdznieks, kurpnieks, kalējs, no 30 amatnieku, audēju, cepuru tai-
sītāju ģimenēm – 9 žīdu, 2 – poļu, 2 – krievu, 1 – latviešu, pārējās – vāciešu). [20]
Taču muižas ietvaros amatniecības centrs nevarēja attīstīties; strauja attīstība
izvērsās kopš 1870. gadiem Heinca un īpaši Rehenberga-Lintena laikā, kas zem-
niekiem sāka iznomāt obrokā atsevišķus zemes gabalus un plaši pārdot zemi dzimts-
īpašumā. Amatniecības un tirdzniecības centrs pārvietojās no muižas uz nelielo
Eķengrāves muižas pagastu – uz Smites un Aumaņu mājām un pie Āžukroga.
Āžukroga ēkas (bez zemes) Heinca 1873. gadā pārdeva Ābramam Vasermanim,
pēc tam veco krogu ar pagrabu – Dāvidam Kacam un nomas tiesības uz zemi ap
Āžukrogu – Āronam Vasermanim. Savukārt Vasernaņi ar laiku pārdeva Saukas
zemniekiem J. Veidem un M. Miezerim daļu no šīm zemēm. Aumaņu mājās, kas
bija korobētas uz Eķengrāves pagasta sabiedrības vārda, tika nomā izdotas zemes,
tajā skaitā arī Vainauskiem. Uz Aumaņu zemes parādījās Osterhofa aptieka
(dib. 1883), Eķengrāves pagastskola (celta 1874. g. uz Aumaņu zemes, tajā notu-
rēja arī luterāņu dievkalpojums), sinagoga. Jaunajiem iebūvēšiem, pārsvarā biju-
šajiem muižu kalpiem un amatniekiem, mežstrādniekiem u. tml. bija jābūvējas.
Jānis Stradiņš strādāja kā viens no vietējiem namdariem un galdniekiem, uzbūvē-
jot mājas un dzīvokļus dažādiem amatniekiem – skroderiem, kurpniekiem, vēlāk –
fotogrāfam. Pie dzīvokļu un māju saimniekiem apmetās apkārtnes zemnieku bērni,
kurus vecāki sūtīja mācīties no 10–12 verstu attāluma. Pamazām tapa Āžumiests,
kurā 1913. g. jau bija 125 mājas ar 800 iedzīvotājiem. [21] Stradiņš bija viens no
pirmajiem latviešu namdariem, kas būvēja nākamo Eķengrāves (Āžu) miestu un
tādēļ vietējos cilvēkos guva lielu popularitāti.

Jāņa Stradiņa darbošanās sākumu Āžumiestā M. Stradiņa attēlo kolorīti:

*“Tēvs [t.i. Jānis Stradiņš] pirmo mājiņu sāka celt ļoti nabadzīgi. Viņš teica, ka
viņam bijuši tik 3 rubļi, kad no mežsarga aizpircis baļķus istabiņai. Dumpnieks
gājis talkā. Abi izcirtuši un Ezerdzeņu saimnieka Jēkaba zirgiem atveduši. <..>
Jumtam šķendelus Dumpnieks saēvēlējis. Vēlāk par ēvēlēšanu es vedu Dumpnie-
kam granti 100 vezumus no mūsu grantsbedres (zirgu ņēmām no Kobučiem). Tēvs
pats dzīvoja Peiranta mazajā mājā un priekš sava meistara Podu Brunauska taisīja
zārkus. Pašam viņam nebija ne dēļu, ne beņķa lietu. <..> Vīrs no Poda atstājās,
iegāja dzīvot savā negatavā mājā un apkārtējiem saimniekiem šo to taisot samek-
lēja skendelus citur uz parāda, citur par darbu. Apsīta pats jumtu (cilvēki smējās,
ka Stradiņš ar nopliusušām biksēm uz jumta lokoties, visas ciskas plikas).
Rudenī mums bija kāzas. Istaba vēl nebija gatava, bet Grāmatnieks un vēl viens
amatnieks viņam palīdzēja taisīt ar to norunu, ka lūgs kāzās, tad to mēnesi strādās
par velti. Mana māte atkal deva par velti visiņiem ēst. Nabadzīte daudz cieta no*

Pētera un tēva, vajadzēja paslepus nest. Viņai pārmeta, ka nesot, bet viņai bija manis žēl. Ap Miķeļiem mums bija kāzas un 5. janvārī [1896. gada 17. janvārī – J.S.] piedzima Pauls. Citas sievietes savas kāzas varbūt atceras ar prieku, man nav bijis grūtāka laika kā kāzas un pēc tam, līdz Paula dzimšanai dzīvoju vienās asarās. <..> par savu lielāko kaunu savās kāzās pateikšu īsi. Vīrs sāka mani jau kāzās pie viesiem apsmiet itkā jokojot, bet man tas stipri sāpēja. Salūdza arī visus toreizējos kungus, bet ar tēvu un Pēteri [Vainauski] sabārās un nebija ko uz galda likt. Viesi pasēdēja un aizgāja tukšā.

Pēc Paula dzimšanas man lielais kauns un dusmas pret vīru it kā aprima, – bija ko apmīlot. Lai gan vīrs bija nežēlīgi ciets pret mani. Bija liela nabadzība. Vajadzēja maksāt parādus, bet bērniņam vajadzēja dzīvot pusplikam un bez piena. Daudzreiz iesēdināju pusgatavē zārkā un izgāju ārā vai mūrniekam kalķus maisīt, vai ķieģeļus pienest. Ienāku par laiciņu, bērna nav. Skrienu meklēt. Pilātiene ienāk un baras, kāpēc es atstājos bērnu vienu, varot čigānietes bērnu nozagt, viņa bija uz sevi aiznesusi (toreiz mēs taisījām piebūvi pie istabiņas, un es izpildīju puīša vietu). To istabiņu tikpat pabeidzām un pārdevām par 300 r. un tēvs paņēma atkal zemes gabaliņu un tur atkal sākām celt māju. Tēvs nopirka no Poļaku Greņa nepabeigtu šķūnīti, atveda pretī Krievīņu mājai (toreiz vēl skaitījās Aumaņu rija). Tur sabūvēja to šķūnīti. Dabūja palienēt no Pilata priekšlogus, un sākām dzīvot <..> Tad sākās tālāka bīvēšanās. Sāka garo māju taisīt, papriekšu vienu istabu, tad galā atkal un tā pa gabalam, kamēr aizbūvēja līdz Pilatam. Tad atkal lejā to māju, kur turēja desu bodi <..> Pauls bija slimš 5–6 gadu vecumā, laikam Vīgners [22] viņu ārstēja. Ļoti slimoja, domāju, ka neizcietīs.” (M. S.).

Daudzu paaudžu viesītiešiem Jānis Stradiņš atmiņā palicis kā ļoti uzņēmīgs un darbīgs cilvēks, labs amatnieks. Sākumā viņš bijis galdnieks un zārku taisītājs, vēlāk pats cēlis mājas un citas ēkas (ne mazāk kā 8–10 mājas) un pēcāk turējis bodi un tējnīcu. Galdnieks Jānis Miežītis, kas savulaik strādājis ar Jāni Stradiņu kopā (gan vēlākos gados), raksturo viņu šādi: “Neesmu otru tādu cilvēku sastapis, tik labu amatnieku. Vai vienā rokā zāģis vai cirvis, vai otrā – viss viena alga, darbs šķīries vienādi labi. Ļoti asprātīgs cilvēks, ļoti ļoti interesants, daudz ko stāstīja <..> Esot dzēris, ļoti stipri dzēris. Savā laikā no Eķengrāves uz Rīgu bijis trīs reizes kājām jāiet <..> Esot nodzēris visus amatnieka darba rīkus – krogā par ķīlu ņēmuši. Barbulāns devis 5 rubļi, lai aizvestu uz Rīgu vēstuli un dabū parakstu, ka saņemts. Par 5 rbļ. varējis nopirkt pagaidu darba rīkus, ko strādāt, – atvedis arī. Naudu devuši Barbulāns, Lūdāns un Rieksts, lai atradinātu no dzeršanas. <..> Tad bija trešais bērns ģimenei – abas meitas un Pauls. Sasaukta ģimenes sapulce, radi, ko darīt. No tās reizes kā metu, tā nometu, – stāstīja Stradiņš. <..> Viņa nikšis bijis – žīdus āzēt. Ļaunuma gan nebija. Nezinu, vai Stradiņš runāja vāciski, bet ar žīdiem ļoti prātis izrunāties žīdiski. Taču attiecības ar žīdiem sliktas nebija, tie vienmēr teikuši: “Štradin, tu ir mūsu keizarīts”. Ar Dotku Milšteinu satika ļoti labi, nekāda naida nebija.” [vēstule J. Stradiņam 1986. g. aug.]. Daži Miežīša minētie piemēri gan liecina par parupjām asprātībām un izdarībām.

Par Jāņa Stradiņa prasmi pārvarēt kļūmīgas situācijas atmiņas pierakstījusi L. Ķuzāne:

"Paula Stradiņa tēvs cēla tagadējo Viesīti – to, kas virs zemes, un to, kas zem zemes. Daudzi senākie viesītieši vecā Stradiņa zārkos guldīti. Patiesību sakot – viņš viesītiešu iesaukā bija Strods. Pirms I pasaules kara Strodam bija zārku darbnīca. Sākumā neliela – istaba ar ēvelbenķi, kur taisīja arī citas lietas. Ja vajaga, arī zārku. Bijis tāds gadījums. Nomiris Eķengrāves muižas mežkungs. Jaunais kundziņš atbraucis tepat Āžu kroga vietā pie Stroda pasūtīt zārku. Uz ātro, jo mežkungs miris pēkšņi. Tādā reizē neaizskriesi ne uz Jēkabpili, ne Jelgaviņu. Kundziņš vaicā, vai Strods var diennakts laikā pienācīgi glaunu uztaisīt. Strods nesaka nekā, bet tikai ēvelē dēli. Kundziņš jautā vēlreiz, jo domā, ka galdnieks ir kurls. Bet šis tik ēvelē dēli. Pie trešās reizes saka: "Jā, cienīgs jaunskungs!". Kundziņš skaidro, ka zārkam vajag lepnam būt. <..> Tajās minūtēs, kamēr ēvelē, Strodam vesels apvērsums domās. Dēļi izlietoti līdz pēdējam – neviena dēļa pie rokas. Tā iznācis, jo cik tad to zārku vajaga. <..> Kundziņam atteikti? Amata slava pa galam. Kas tas par meistaru, kas nevar izpildīt to, ko no viņa prasa! Tāpēc Strods ēvelē dēli, kamēr saēvelē skaidās, sacīdams tikai – jā, jā. Kad kundziņš aizbrauc, Strods lauž nesen ielikto virtuves grīdu laukā. Sieva aizskrien pie žīda un nopērk glaunu drēbi. Viens ēvelē un naglo, otrs griež un trāklē. Otrā dienā zārks gatavs. Atbrauc kučieris no Eķengrāves. Meistars pats palīdz iecelt un piekodina kučierim: "Tikai nesēsties virsā! Tik glauns un daļš zārks, lai ne skrambiņa negadās! No dieva puses, nesēsties virsā!" Pats domā: "Tie satrunējušie grīdas dēļi var neizturēt!" Vēlāk no muižas atved maksu – 25 zelta rubļus. Kungiem zārks patīcis. Glauns! Ar drēbi apvilks. Vēlāk Strods šo notikumu izstāsta draugiem, sacīdams: "Tā es smuki nopelnīju un dabīju istabai jaunu grīdu." Bet zemniekiem, kas atbrauc pasūtīt zārku, prasa: "Kādu tu gribi – pēc kungu vai mužiku modes?" Vēlāk Strodam bija bode – uz tā stūra, kur tagad Raiņa iela. Visādas preces – ratu smēre, ķēdes, silķes, petrolija, cukurs. Ne jau vienīgā bode. Ir arī konkurenti. Bet pagasta vecī spriež: "Kur ies iepirkties? Pie Stroda!" Strodam uz letes glāze ar cietā cukura graudiem. Kurš atnāk, vecais izņem no glāzes cukura graudu, uzpīlina baltas drapes un saka: "Uz veselību!". Pats – brilles uz acīm, stalts vēl, melnmatains, jo sirmums ilgi neķeras. Kundes pie viņa griežas pastāvīgi. Kad vecais Lapiņš ieiet ar puiku vai skuķi pie rokas, Strods uzpīlina drapes arī mazajam. ½ graudu. Bērnam tik daudz nevar dot – ka neaizsīt dvašu. <..> Šeftīgs vecis, prata ar cilvēkiem apieties." [23]

Viens pēc otra piedzima trīs bērni: dēls Pauls (dz. 1896), meita Minna (dz. 1897) un meita Anna (dz. 1901); ceturtais bērns – meita Emīlija (dz. 1904) dzimusi Jaunjelgavā, kurp Stradiņi uz neilgu laiku bija pārcēlušies. Pauls kristīts 1896. g. 28. janvārī Eķengrāves skolā, kristījies mācītājs J. Stenders, kūmās stāvējuši: saimnieka dēls Kārlis Grāvēls (arī amatnieks), rentnieks Pēteris Vainovskis, saimnieka dēls Pēteris Silenieks (no "Kobuču" mājām, J. Stradiņa pamātes rads), šuvēja Anna Zieds un saimnieka meita Minne Silenieks. [24]

Par Paula piedzimšanu un pirmajiem gadiem māte atcerējās:

"Pauls piedzima, kad mēs ar vīru tikko sākām savu kopdzīvi Āžu miestā, tikko bija beigta taisīt istabiņu, bijām parādos tā, ka vīrs redzot kādu nākam, kam bija vainīgs,

daudzreiz uzkāpa uz istabas, lai nebūtu ar parāda prasītāju jāsatiekas. Pauls piedzima 5. janvāra vakarā, pate biju pavisam mulķe bērna dzimšanā, jo senākās sievietes turēja dzimšanas notikumu par kaunu, par ko runāt vai jaunām meitām ko paskaidrot. Kad dēliņš piedzima, klāt bija mana māte un sveša vecenīte, prasīja man paladziņus, bet man bija tikai viens krekliņš un cepurīte, ne vanniņas, ne citu drēbišu. Tad māte aizgāja uz savu istabu, saplēsa 2 tēva krekli un atnesa arī muldiņu, kur mazgāt. Vecenīte likdama mazgāt apskatījusies saka, ka mans dēls esot piedzimis laimes krekliņā. Kāds tas krekliņš bija, neredzēju. Kad lika muldiņā mazgāt, māte man klusām saka, ka vajagot pirmā vanninā mest sudraba naudu, tad bērns būšot bagāts, un tā nauda paliek mazgātājai. Bet mums pašreiz nebija naudas, tad es iemetu savu laulājamo gredzenu. <..> Nodzīvojām līdz pavasarim. Vīrs taisīja zārkus, kad vīrs aizgāja gulēt, es krāsoju (jo viss vien istabā bija). Pamazām nomaksājām parādus, pavasarī vīrs sāka istabas galā piebūvēt vēl vienu istabu it kā priekš īrniekiem to atkal ar badošanos iztaisīja, tad visu to mājeli pārdeva par 300 r žīdam, paņēma no pagasta sieka vietu zemes un atveda vienu šķūnīti, tur ielika kaimiņa priekšlogus, sasīta pagaidu durvis un tur iegājām dzīvot. Istabas vidū ugunskurs, viens blūķis pa soliņu, tur es vārīju ēdienu. Paulīts dzīvoja pa skaidām, reiz bija piegājis pie blūķa un tur uzsēdies, biju kur tālāk – klausos bērns kliedz, pieskrienu, bērns no blūķa nokritis un ar galviņu ugunskurā, matiņi bija apsvīlušī, bet citas nelaimes nebija. Tur man piedzima Minna. Kad Paulim bija 4 gadi, vedu viņu uz skolas eglīti, es teicu – uz eglīti nevar iet, ja nemāk dziesmiņu noskaidīt. Vīrs man lūdza, lai iemācot, tad es viņam iemācīju 2 ziemas svētku dziesmiņas – “Jūs bērniņi nāciet ar priecīgu prāt Pie silītes Betlemē visi nu klāt” – visu pantiņu. Otru dziesmiņu – “Es skaistu rozīt zīnu no visas saknītes” – visu pantiņu. Pienāca skolotājs ar aptiekaru Osterhof kgu, skolotājs prasa – nu Pauli vai tu ar ko esi iemācījies. Paulis tūliņ abas dziesmas nobēra, aptiekars saka – “tu reiz būsi pagasta vecākais, ka tev tik viegla galva.”

Nodzīvojām līdz pavasarim, bet vīrs nebija apmierināts. Dabūja zināt, ka alus brūvers Štesingers atver Ullā alus bodi, saderēja tur par pārdevēju alus bodē un man ar 2 maziem bērniem vajadzēja tur braukt, nebija tur nekāda peļņa par gadu <..> Aizbrauca tur, vienu mēnesi bijām bez darba, nebija alus. Pēc tam, kad sāka alu vest, nav pudeļu, kur pildīt. Kaut kā salasījām pudeles, bet maz pircēju. Krievi vairāk dzēra šnabi ar augļu ūdeni, – alu negribēja. Kaut kā līdz pavasarim nodzīvojām un braucām atpakaļ uz Āžu miestu <..> Vienīgais labums priekš Paula tur bija, ka viņš ar krievu bērniem pa tirgus laukumu skraidīdams iemācījies krievu valodu. Kad atbraucām uz Eķengrāvi, sāka 6 gadu vecs iet skolā, tur reiz iebraucis krievu inspektors un uzdod bērniem jautājumu krievu valodā. Nevienš nevar atbildēt, tad Pauls no pēdējā sola paceļ roku. Nu saki mazais – inspektors prasa, Paulis atbild labi. Inspektors saka – bet kad tu atbild, tad tev jāpieceļas kājās, tad Pauls no sola izgājis uz ielas un inspektors redz, ka sēdot viņš ir lielāks kā stāvot, tad inspektors piegājis un sācis apprasīties pa krieviski kur viņš tik mazs iemācījies krievu valodu. Pauls visu izstāstījis, inspektors ar noteicis – tu būsi pagasta vecākais, tā Pauls no skolas atmācīs stāstīja.” (M. S.)

Sakarā ar Paula piedzimšanu "laimes kreklīņā" māte min vēl vienu agrīnās biogrāfijas epizodi:

"Pastāstīšu vēl, kādēļ es domāju, ka viņš bija laimes bērns, piedzimis laimes kreklīņā. Pauls jau gāja skolā Jēkabpilī, uz ziemas svētkiem viņš atbrauca uz mums uz Āžu miestu ciemā. Mani vecāki un brālis dzīvoja Rudušos, kādas 2 verstes no Āžu miesta. Mums jau bija bode un zirgs (toreiz ar zirgu veda preces no Jēkabpils, dzelzceļa nebija). Katros svētkos es ar bērniem braucu ciemā, izciemojāmieš pie vectēva un vecmātes un braucām mājās, bet no Sinķeļu kalna zirgs sāka skriet un ātri skrienot sāka kājas sisties pie kamanām, zirgs palika nevaldāms un nesās kā traks, nemaz noturēt. Pauls saka – es lēkšu ārā. Es teicu – nelec, kā būs, būs, mūsu istaba ar nebija tālu, tur pēkšņi jānogriežas sētā. Domāju, braukšu uz leju, tur ie-grūdišu Luteru tējnicās [25] sienā, lai zirgs lauž kaklu, bet nevarēju zirga valdīt, zirgs cirtās uz sētu, ilkss pārlūza un mēs visi pieci palikām kamanās sēdot. Varbūt tas bija Paula laime, ka mēs visi palikām dzīvi, būtu kamanas triekušās pret stabu, tad visi būtu beigti." (M. S.)

Par Paula sūro bērnību māte rakstīja arī kādā vēstulē dēlam:

"Tu, nabadziņ, gan esi par visiem grūtāk audzis. Kad pirmo mājiņu [Osterhofa] aptiekas galā taisīja, tēvam esot bijis tik 3 rubļi par ko kokus aizpirkt. <..> man vajadzēja iet Kobučiem atstrādāt, biju stipra, varēju strādāt, tik sirds sāpēja, ka tevi stundām vajadzēja atstāt vienu šūpulī. Reiz Pilatiene tevi bija paņēmusi un aiznesusi uz savu istabu. Es braucu garām, bērna man vairs nau, baidījies, vai man nau ēigani nozaguši. <..> Kad Minka pēc 2 gadi piedzima, tad jau lielākie parādi bija izmaksāti, varēja drusku atvilkt elpu, bet tēvam nekad nebija diezgan, paņēma atkal zemi pretī Dotkam un tur sāka taisīt mājiņu. Bijušo istabu aptiekas galā pārdeva žīdam Felgunam [Feldhūnam] par 300 r. Iegājām jaunajā mājiņā bez logu, bez durvju, istabas vidū ugunskurs, blakām blukis uz kā sēdēt. Reiz es kur pagriezos un tu ar galvu iekriti ugunskurā, bet viscaur laimīgi beidzās. Vēlāk Ancīte Jaunjelgavā uz galvas bija iekritusi veļas toverītī. Es istabā dzirdēju plunkšķēšanu, domāju, jāiet, meitene noliešies. Iznāku, ieraugu tikai kājas laukā, galva un rokas zem ūdens. Tā jūs visi esat auguši bez apsardzības, bez kopšanas. Paldies Dievam, tas viss ir garām, otrreiz es to negribētu dzīvot." (M. S.)

Arī M. Vitomska savās atmiņās atzina:

"Skaudra un bēdīga bija mūsu bērnība. Mājās nepārtraukta kņada, skraidīšana. Mums bija nepārtraukta darba diena, īpaši trokšņainas bija svētdienas, kad Āžos sabrauca daudz tautas, mēs dzīvojām līdz 1914. gadam pašā centrā: mums pretī visu laiku bija pasts, mūsu mājās krājaizdevu kase, fotogrāfs, aptiekas veikals un daudz sīku amatnieku un tirgoņu. Mūsu mājās svinēja tikai 3 dienas gadā: pa vienai reizei – pavasarī, vasarā un ziemā. Pārējās dienas mums neļāva iziet no mājām, katram bija savi pienākumi. Atceros, ka sešgadīgo Paulu kādreiz stingri sodīja par to, ka bija atstājis māseles bez uzraudzības. Vecāki mūs nelutināja, neauklēja. Mums nepirka spēlmaņiņas, mūsu bērnu svētkus atzīmēja tikai mājiņieku lokā, bez vienaudžiem. Mūs no bērnības radināja jebkuram darbam, katram fiziskam darbam. Tāpat ēdiens bērnībā mums ne vienmēr bija pilnvērtīgs. Māte

bieži bija ārpus mājas, dažādu darīšanu dēļ, tēvs neatzina māsaiņnieces darbu. Tēvs visu dienu strādāja darbnīcā, un mēs no pašas agrās bērnības bieži bijām atstāti pašu ziņā ēdiena ziņā: ēdām, kad pagadījās un kas pagadījās, un nav brīnums, ka agrā bērnībā mēs visi bieži slimojām un neviens par mums nerūpējās. Visgrūtāk bija ar drēbēm un apaviem. Apavus taisīja izturīgus un lielus vairākiem gadiem uz priekšu, kas nederēja mūsu bērna kājai. Šajā ziņā, 12 gadīgais Pauls reiz sūdzējās mātei, ka saimniece pie kuras viņš dzīvojis, viņu zobojot: "Zābaki, kur jūs to puiku nesat?" Taču vēlāk Pauls maz vērības piegriezta drēbēm un apaviem. Tā, ģimnāziju beidzot, kad viņam bija jāiet uz svinīgo vakaru, viņš uzvilka savu veco skolnieka formas tērpu. Tēvs atveda viņam uz Rīgu jaunu uzvalku, bet viņš nebija pēc auguma. Tante salāpīja uzvalku un teica: "Nu kā Tu, Paul, iesi vecā uzvalkā, kad visiem citiem ir jauni." Pauls atbildēja: "Man nav jauna uzvalka, toties man ir galvā!" Vecāki tolaik jau bija pietiekami turīgi, varētu arī nopirkt citu uzvalku, bet tēvs to uzskatīja par pārmērīgu gresnību. Tēvs viņam nenopirka jaunu uzvalku, toties nopirka dēlam gan fotoaparātu, gan velosipēdu. Viņš pasūtīja labas mēbeles viņa istabiņai, grāmatu skapi, veicināja viņa mīlestību uz grāmatām un ļāva iespēju robežās pirkt grāmatas." (M. V.).

Jānis Stradiņš nebūt nebija revolucionārs, pat otrādi, taču 1905. gada notikumi tieši skāra arī Stradiņu ģimeni Eķengrāvē, jo Eķengrāves skola bija visa novada revolucionāru centrs un vispārējā jūsma aizrāva vai visus cilvēkus. Revolūcijas vadītāju vidū Eķengrāvē bija vietējais ārsts Pauls Vīgners un mazā Paula skolotājs P. Kiops (kurī abi pēc revolūcijas sagrāves emigrēja uz ASV). Paula skolasbiedrs Pēteris Grāmatnieks atceras, ka viņi kopā ar mazo Paulu revolucionāro sapulču laikā stāvējuši sardzē un vērojuši ceļus. [26] 1905. g. nogalē Krustpilī dislocētie ģenerāļa F. Venta vadītie soda ekspedīcijas kazaki un dragūni terorizējuši arī Eķengrāvi. [27] Pie Stradiņa tējnīcas tag. Amatnieku un Kārļa ielu krustojumā Viesītē notika kaušanās starp soda ekspedīcijas dragūniem un vietējiem iedzīvotājiem, kas pēc tam sabēguši tējnīcā, glābjoties no vajātājiem. Dragūnu priekšnieks vainoja Stradiņu, ka viņš pieļāvis savu veikaliņu izmantot nekārtībām. [28] Pēc Māres Stradiņas liecības:

"Gribu pastāstīt par 1905. gadu, kur mans vīrs daudz cieta, toreiz mums jau bija bode, un urednieks Bruņinieks, kur domāja no kura var ko dabūt, tos visus spaidīja. Es iedevu 25 r un domāju, ka ar to pietiks, bet viņam likās maz un uz oficiēriem bija teicis: Krieviņš nekā nau darījis un viņu per, bet Stradiņš ir kareivjus un oficiērus apsmējis un viņam nekā nedara. Ar to pietika, manu vīru apcietināja un aizveda uz Eķengrāves muižu cietumā. Bērni vaimanā, sevišķi Minna nebija valdāma, es atkal gāju katru dien uz muižu un nesu tiem pārējiem papirosus, konfektes, lai manu vīru stipri nesit. Muižā dzīvoja vīra radnieks Dambrovskis, pie tā tie pārēji gāja. Tas manus kukuļus nodeva zaldātiem, zaldāti teikuši, lai tikai stipri kliez, kad siļš. Es iegāju lūgties, lai laiž mājās, jo viņš ir slim. Man oficiērs pateica – mēs viņam dosim zāles – lika vīru no cietuma atvest uz kunga māju un zaldātiem pērt. Papriekšu mani iesauca iekšā un teica – ja tu raudāsi, tad tevi guldīsīm blakus un tu to pašu dabūsi. Vajadzēja stāvēt un skatīties, kad palaida,

lika parakstīties – esmu vainīgs, esmu zobojies par oficiēriem, lūdzu piedošanu – un aizmaksāju 200 r soda naudas. Man lika iet uz māju un atnest naudu. Atnesu naudu, noskaitīju priekšā, kādi 10 rub bija vara naudas, to lika uz grīdas saskaitīt pa rublim gubiņās, tad vīru atlaida mājās. Uredniekam Bruņiniekam tā nauda ar augļu nenesa. Viņš dzīvoja Jēkabpilī. pēc kāda gada pie Jēkabpils priedēs bija saķerts un kājas un rokas izlauztas, tā ka kroplis uz mūžu, jo daudziem viņš bija aizriebis.” [29]

Jāpiebilst, ka ne Eķengrāvē, ne apkārtnē nenotika muižu dedzināšanas, kaut arī bija ekscēsi, kuru gaitā nonāvēja dažus cara režīmam uzticamus cilvēkus. Uz šī fona izceļas vietējā mācītāja Joh. Stendera denunciacija, ka Sunākstes draudze par maz esot redzējusi no soda ekspedīcijām, kamēr kaimiņu draudzēs – Sēlpilī un Biržos – soda ekspedīcijas rīkojušās ļoti enerģiski un stingri, nodedzinot daudz māju un nošaujot galvenos dumpja vadoņus, – šī rēķinu nenokārtošana, pēc Stendera domām, kā smags lāsts nospiežot draudzi. Īpaši mācītājs vainoja Vārenbrokas skolotāju Vismani un Eķengrāves skolotāju (arī mazā Paula Stradiņa audzinātāju) Kiopu. [30]

Ar 1906. gadu sākās mazā Paula skolas gaitas ārpus Eķengrāves: viņš mācījās Luda Bērziņa vadītājā Jēkabpils tirdzniecības skolā (1906–1909), pēc tam kādu gadu apmeklēja L. Bērziņa un F. Šmithena privātģimnāziju Rīgas Jūrmalā (Jaundubultos), pēdīgi 1910.–1914. g. mācījās Rīgas Aleksandra ģimnāzijā, ko absolvēja ar zelta medaļu. Taču arī visus šos gadus, līdz iestājai Kara medicīnas akadēmijā 1914. g. savas vasaras Pauls ir pavadījis dzimtajā pusē, bijis saistīts ar ģimeni, mājās strādājot fiziskus darbus.

Pirmskara gados (līdz 1914. g.) Jānis Stradiņš Eķengrāvē nesasniedza to sabiedrisko stāvokli, kādu bija iecerējis, kāds būtu atbildis viņa augstajai pašapziņai. Izziņu grāmatā “Kurland” (1912) Eķengrāvē minēti: muižas policists Andrejs Grīnbergs, pagasta tiesas tiesnesis un skrīveris Greņģe, mācītājs – prāvests Joh. Stenders, ķesteris Bloks, rabīns – –, draudzes skolas skolotājs J. Kiope, ārsti – Akermanis un Nērmānis, aptiekārs – J.K. Osterhofs, koloniālpreču tirgotājs F. Vasermāns un bez tam 11 mazas tirgotavas, maiznieki Ozoliņš un Sukatnieks, krāsotājs Dotke Mīlšteins, sedlinieki Grobiņš, Gūtmanis, tvaika dzirnavas – Gailis un vilnas apstrādes uzņēmums ar motoru – Fridrihsons. J. Stradiņa uzvārda tur nav (acīmredzot, J. Stradiņš ir to 11 uzvārdā nenosaukto bodnieku skaitā). Toties visa uzmanība tika veltīta bērnu skološanai, un šajā ziņā Jānim Stradiņam līdzīga nebija. Cik zināms, Eķengrāves pagastā tolaik nebija otra tāda gadījuma, kad no vienas ģimenes nāktu trīs izstudējuši ārsti.

Tas nebija viegli ne materiālā, nedz arī psiholoģiskā ziņā. Laikrakstā “Latvija” (1914. g. jūlijā) rakstīts:

“Sadzīvē eķengrāviešus var atzīmēt par praktiskiem ļaudīm, kuru vairums, caur nenogurstošu darbu, uzcīrību un enerģiju ieguvis savu “kaktiņu un zemes stūrīti”. Tā ka saimniecības ar maz izņēmumiem ir vidēji lielas un pat sīkas, tad tiek apstrādātas ar pašu ģimenes ļaudīm. Kā uz ēnas pusi pie eķengrāviešiem var aizrādīt, ka izglītība viņiem ir blakus lieta un tiek no dažādiem ļoti zemu vērtēta. Šis apstāklis

kavē dažu labu kulturelu pasākumu. Pie mums pastāvošo biedrību galvenie iniciatori un pabalstītāji bijuši kaimiņu ļaudis – saucieši.” [31]

Arī M. Stradiņa atceras:

“Nāk prātā toreizējie aizspriedumi pret skolām. Daudz mums teica – ko jūs savu dēlu tik daudz skolojiet, gan viņš paliks traks kā Spīdains, kas staigā apkārt. Spīdains bija izmācījies par skolotāju, kādus gadus arī strādājis skolā par palīgu, bet reiz iedzēries sācis visus bērnus no vietas sist ar lineālu par delnu. Ir gadījies kāds gudrāks tēvs, kas sūdzējies kaut kur tālāk un Spīdains atlaists no vietas un sodīts, par to sakreņķējies un sācis sajukt. Tā viņš staigāja no mājas uz māju un skatījās kur dabūs pusdienas. Tā kā viņš bija visā apvidū pazīstams, tad cilvēki to vainu lika uz skolām, ka zemniekiem skolas kaitīgas.” [M. S.]

Samērā uzstājīgi Jānis Stradiņš vēlējās redzēt bērnus izstudējam tieši medicīnu. Meita Minna sāka studēt vēsturi un filoloģiju, taču jau pēc 1. kursa pārgāja uz medicīnas augstskolu, otra meita Anna gribēja studēt tieslietas, bet ģimenes ietekmē arī izvēlējās ārsta profesiju. Pauls Stradiņš sava Aleksandra ģimnāzijas skolotāja Kārļa Mīlenbaha ietekmē sākumā domāja par valodniecību (Mīlenbahs viņam sacījis: *“Ein Arzt kann jederman sein, aber ein Philologe kann nur einer unter Tausende werden”*), taču izšķīrās par medicīnu, pa daļai arī tādēļ, ka Kara medicīnas akadēmijā Pēterburgā bija bezmaksas studijas ar kroņa stipendiju. Katrā ziņā, tēva ieteiktā profesijas izvēle bija saistīta ar reālistiskiem priekšstatiem par studiju nozares vērtību, kas filoloģiju vai teoloģiju vērtēja zemāk nekā medicīnu.

Minna Vitomska atceras:

“Tēvs bija viegli ievainojama rakstura, slimīgs. Viņš sirga ar hronisku bronhītu, viņam bieži bija sirdslēkmes (stenokardija). Izsmiekls viņu sāpīgi skāra, un viņš gandrīz ne ar vienu nedraudzējās. Vienīgie mūsu viesi bija skolotājs un pagasta skrīveris, kurš vakaros bieži pie mums iegriezās parunāt pie tējas glāzes. Tēvam bija liela ietekme uz bērniem. Viņš gribēja, lai visi viņa bērni kļūtu par ārstiem. Pēc viņa domām, ārsta arods ir visgodājamākais. Viņš prata iedvesmot un pie-runāt mūs izvēlēties šo ceļu.” (M. V.)

Patiešām, no četriem Stradiņu bērniem trīs kļuva par ārstiem: bez nākamā profesora Paula Stradiņa arī viņa vecākā māsa Minna, prec. Vitomska (1897–1978) beidza LU Medicīnas fakultāti, 30. gados strādāja par ārsti Viesītē un Saukas pagastā, vēlāk bija poliklīnikas ārste Rīgā, specializējās onkoloģijas slimībās. Jaunākā, agri mirusī māsa Anna Stradiņa (1901–1953) strādāja par ķirurgi Rīgas pilsētas 1. slimnīcā pie Dr. J. Jēgermaņa, labi operēja, vēlāk kļuva par LVU Medicīnas fakultātes asistenti prof. A. Liepukalna klīnikā. Vienīgi jaunākā meita Emīlija Doliete (1904–1983) gan kara un bēgļu gaitu izraisīto smago materiālo apstākļu, gan savas veselības dēļ (jaunībā bija tuberkuloze) nevarēja gūt izglītību un bija jāatsakās arī no darba Bērnu slimnīcā; viņa apprecējās ar kādreizējā Saukas uradņika Dolieša dēlu Aleksi [32], dzīvoja Lones “Dūņu krogā”, vēlāk – kopā ar savu māti Viesītē un Rīgā. Emīlija no visiem bērniem bija vislabsirdīgākā, diemžēl viņai bija lemts visgrūtākais mūžs. Pauls ļoti augstu vērtēja abu vecāku lomu savā dzīves ceļā. Pēc savas 60 gadu jubilejas, ko 1956. g. janvārī plaši atzīmēja Rīgā, viņš rakstīja mātei: *“Nu tas lielais*

*jandāliņš ir pāri, un mans pirmais pateicības vārds lai ir veltijs Tēv un nelaiķa vec-tēva piemiņai. Es to savā runā Akadēmijā arī pieminēju pirmā vietā. Ja Jūs abi tulznainām rokām un līkām mugurām nebūtu plēsušies, tad četri bērni nebūtu iz-
auguši un izskoloti."*

Nevar tomēr apgalvot, ka Stradiņu ģimenes dzīve Eķengrāvē veidotos harmoniski un dzīve ietu augšup. Laulātos draugus vienoja galvenokārt kopējs darbs, kurā Māre bija Jānim labākais palīgs, tieksme "izsisties" uz augšu, gūt lielāku turību un izskolot bērnus, – šajā ziņā vecāki bija vienoti. Taču, šķiet, Mārei un Jānim nebija savstarpējas mīlestības, – likteņa pavērsieni jaunībā, raksturu nesaderība, abu valdonīgums izraisīja biežus konfliktus ģimenē, gaisotne bieži bija nomācoša. Māre bija paskarba, nemīlīga rakstura, spītīga, arī nesaticīga. Šīs ģimenes kolīzijas ievē-doja Paula raksturā gluži pretējas īpašības – apbrīnojamu objektivitāti, cenšanos samierināt, izlīdzināt, gādāt par solidaritāti ģimenē, arī sociālu un etnisku toleranci (tostarp – viņš bija labvēlīgs ebrejiem), demokrātismu, humānismu, vienkāršību, kas pavadīja viņu visu tālāko mūžu un radīja viengabalainu personību, tālu pazīsta-tamu Latvijas medicīnas dzīvē.

Toties māte bija neapmierināta ar dzīvi, vīra aktivitātēm, nemitīgi mainīgajiem būv-niecības plāniem, savu stāvokli ģimenē. Mūža beigās viņa rakstīja meitai Minnai: *"Man ir tāda sajūta, ka uz dūņu grāvja būtu uzziēdējušas četras neaizmirstules, jūs, mani bērni. Jo vairāk vandos pa dūņām, jo sliktāk paliek <...> No tēva [vīra, – J. S.] katru dien vajadzēja dzirdēt: tu manu maizi ēd, kaut gan bija jāstrādā katru dien 20 stundas un kad apgūlos, jālaujas viņa glāstam. Strādnieks tēvs bija dūšīgs, tikai darīja visu pavisā, tāpēc visas viņa taisītās mājas sabrūk. Garo māju nopirka Roga, tūliņ uzlika bleķa jumtu, tāpēc tā vēl tagad stāv."* (M. S.)

Robežšķirtne Stradiņu ģimenes dzīvē bija 1914. gads: dēls Pauls gan bija beidzis Aleksandra ģimnāziju Rīgā un laimīgi uzņemts Kara medicīnas akadēmijā, arī no brāļiem izpirktā māja Zasas pagastā bija būvē pusgatava, taču svētru nodomiem pārvilka pasaules karš – bija jādodas bēgļu gaitās uz Baltkrieviju, Mogiļevas gu-berņu, pie Māres svaiņa – Kriša Meldera ģimenes, kas bija jau labi sen izceļojusi un iepirkusi mājas t.s. latviešu kolonijā. Tur grūtos apstākļos, arī strādājot Dobro-mišļas kokzāģētavā, vecākiem pagāja svešuma gadi, bērniem mācoties Petrogradā. Stradiņu dzīve Viesītē (1920–1963)

Atgriešanās no bēgļu gaitām Baltkrievijā (Mogiļevas un Vitebskas guberņās) 1920. gadā nebija viegla. Eķengrāvē viss bija izdemolēts, izpostīts, Zasas mājas celšanai sarūpētie koki pazuduši (pašas mājas drīz pārdeva).

"No Dobramišļas mēs ar Emili dabūjām vietu bēgļu vilcienā uz Latviju, vīrs jau pārs nedēļas agrāk ar zirgu izbrauca uz Latviju, jo viņš gribēja aizvest dažas gald-nieka lietas, ka var sākt strādāt pie mājas lāpīšanas. Mājā bija viss izpostīts, logi, durvis izņemtas, tomēr ar labu kaimiņu palīdzību dabūjām pārs istabu kārtībā un varēja sākt dzīvot. Vīrs bija uzņēmīgs, attaisīja tējnicu. Toreiz no Latgales brauca daudz meža strādnieku uz Saukas mežiem malku cirst.

Āžu miests bija kā pusceļš starp Jēkabpili un Saukas mežiem, tur bija nakts guļa. Luteram ar bija tējnīca, bet tur viss bija dārgāks un tīrāks, pie mums atkal viss lēti –

*par 5 kap varēja uz salmiem turpat tējnīcā izgulēties, gulēja pa 20–30 cilvēku. Sa-
protams, visi no rīta dzēra tēju un ēda bulkus, neskatījās cik smuka baltmaize vai
maize – kad tik lielāks gabals, tā mēs ar Emili rāvāmies par dienu tējnīcā, par nakti
maizi cept. Pelnījām labi, lai gan utis un blusas vajadzēja barot.*

*Ari apzaga, bet tomēr bija arī peļņa, par dienu pelnījām uz 1000 r. Varējām arī pa
drēbes gabalam atļauties. Pauls jau bija uz ceļa, tik nabaga Emilijai bija jāpaliek
bez izglītības.” (M.S.)*

Minna un Anna drīz pārradās Latvijā, tikai Paulam pēc Kara medicīnas akadēmi-
jas beigšanas bija jāatstrādā paredzētie 3 gadi un jānobeidz doktora disertācija.
1923. gadā no Petrogradas atgriezās arī viņš, jau kā medicīnas doktors (“zinātnisks
speciālists ķirurģijā”) un daudzu zinātnisku publikāciju autors. Tēvs bija iecerējis
viņu piesaistīt dzimtajam Āžu miestam kā ārstu un sāka tur projektēt un celt slim-
nīcu. Uz gruntsgabala, kas bija nodalīts no Ļūdānu – Beitānu zemnieku mājām,
tika projektēta slimnīcas ēka ar ārsta dzīvokli (vienstāva koka ēka ar izbūvētu
jumtu, kā rakstīts būvprojektā). [33] 1925. gadā šis nams (tag. Viesītē, Raiņa ielā
Nr. 55, sākumā saucās – “Saulgozes” Viesītes pagastā) tika uzcelts slimnīcas vāja-
dzībām. Taču komisija zemo griestu dēļ ēku neatzina par piemērotu slimnīcas
iekārtošanai. Māju tad izīrēja Āžu miesta (vēlāk Viesītes pilsētas) pamatskolai, kas
šajās telpās darbojās līdz 1933. gadam (ēkas otrajā stāvā funkcionēja zobārsta ka-
binets). Mājā apmetās arī Minna Stradiņa, kas kādu laiku bija Viesītes, Saukas un
Sunākstes pagasta ārste. Visi bērni ieguva zemes gabalus Viesītes pagastā [34],
taču Pauls Stradiņš turp pastāvīgā ārsta darbā nepārcēlās, bet kļuva par docētāju
LU Medicīnas fakultātē un kā Rokfelleru fonda stipendiāts saņēma zinātnisku
ārzemju komandējumu uz ASV un Lielbritāniju.

Paula Stradiņa atgriešanos Āžumiestā (kas bija 1921. g. guvis oficiālas miesta, bet
1928. g. – pilsētas tiesības) aizkavēja ne tikai profesionālās karjeras apsvērumi, bet
arī dzīvesbiedres, no Petrogradas līdzī atbraukušās Nīnas Stradiņas kategoriskie
iebildumi, kura ne par kādu naudu nevēlējās dzīvot Āžu miestā, draudēdama pat
atgriezties Petrogradā. Savas izjūtas N. Stradiņa ļoti kolorīti aprakstīja 1986. gadā,
pēc piemiņas plāksnes atklāšanas pie P. Stradiņa jaunības dienu mājas Viesītē
(Raiņa un Peldu ielas stūrī), t.s. garās “desu mājas”, kur P. Stradiņš dzīvojis no
1902. līdz 1914. g., bet vecie Stradiņi mituši līdz 20. gadu beigām:

*“Atklāti sakot, ar Viesīti un māju, pie kuras atklāja plāksni, man saistās visnepatī-
kamākās atmiņas. Pēc ierašanās no Krievijas aizbraucām [1924. g. ziemā, – J. S.]
uz Viesīti iepazīties ar Paula vecākiem. Paula tēvs bija apmierināts ar mūsu pre-
cībām, bet vecāmāte un Emīlija ļoti apvainojās, ka Pauls apprecējis krievieti.
Atbraucām – vecāmāte uzklāja lielu gultu ēdamistabā, vienu priekš diviem (jau tas
man nepatika), bet nakti izrādījās, ka gulta ir blakšu pilna – vecāmāte bija uzklā-
jusi uz kādiem veciem dēļiem. Es izlēcu no gultas, negulēju visu nakti, un no rīta
mēs ar Pauli sākām berzt un plaucēt gultu ar verdošu ūdeni. Vecāmāte ļoti apvai-
nojās, tā sākās mūsu strīdi. Pēc Pēterburgas Ekengrāve man šķita briesmīga un
nožēlojama vieta, – es biju izlutināta. Varbūt Paula māte bija gudra sieviete, taču
netīrīga arī. Turklāt mājas gaisotne bija drausmīga – tenkas, kašķi, bļautīšanās.*

Emīlija bija strādīga, cepa bulkas, bet nevarēja mācīties veselības dēļ. Toreiz es nezināju, ka viņai ir epilepsija” (Ņ. S., 1986. 3. jūn.).

“Bet Jānis Stradiņš jau bija sācis būvēt Paulim slimnīcu, veselu māju, kurā vecie Stradiņi vēlāk dzīvoja. Viņi būtu dzīvojuši divās istabās vienā galā, bet citās Pauls varētu strādāt, nodarboties ar laboratorijas analizēm, kā zemstes slimnīcās. Māja jau bija gandrīz gatava, bet es biju šausmās, ne par ko nebūtu palikusi tajā nelaimīgajā Eķengrāvē, ziemā. Paulam bija jāatgriežas Rīgā, jāmeklē vieta, vispirms kā volontierim, tad kā Latvijas Universitātes štata asistentam <...> Bet māju vec-tēvs atdeva skolai, – tur bija skolotājs un skolotāja Krēli, ļoti simpātiski, divas jaukas meitenes. Draudzējās ar Paula tēvu. Bet man bija jādzīvo Rīgā kopā ar Paula māsām, kuras mani neieredzēja.” (Ņ. S., 7. dec. 1985).

Objektīvi jāatzīst, ka Ņ. Stradiņai savā ziņā bija pilnīga taisnība: Rīgā un ārzemēs P. Stradiņš savas ārsta, zinātnieka un organizatora dotības varēja īstenot nesalīdzināmi pilnīgāk, nekā tas būtu bijis iespējams Viesītē, un galu galā arī dzimtajai Viesītei viņš savā vēlākā profesora kapacitātē spēja dot daudz vairāk, nekā palikdams uz vietas. Tas izglāba P. Stradiņu lielākiem uzdevumiem, un tēvs piekāpās. Jānis Stradiņš, nostājies uz kājām, savukārt īstenoja vēl vienu savu sapni – proti, ap 1928. gadu ieguva īpašumā labi iekoptās Lejas Kūliņu mājas [35], pie senā Kūliņu pilskalna, kur kādreiz netālu bija dzīvojis viņa vectēvs Pēteris. “Kūliņus” viņš ieguva izsolē, tur nodarbojās ar galdniecības darbiem. Diemžēl M. Stradiņa, nogurusi no vīra pārliekām aktivitātēm, viņam uz “Kūliņiem” nesevoja. Saimniekošana un rentnieks neattaisnoja cerības, arī draugs un sarunu biedrs – kaimiņmāju “Lielkūliņu” saimnieks Pēteris Bundulis drīz mira, un vecais J. Stradiņš galu galā 1938. gadā nolēma “Kūliņus” pārdot (gandrīz visa nauda “pazuda” bankā, dibinoties Padomju varai).

Jāņa Stradiņa lielākais draugs bija viņa kaimiņš Pēteris Bundulis, Saukas pagastā redzams darbinieks, ar kuru tika pārrunāts mūžs un notikumi pasaulē. Kā liecina P. Bunduļa meita Irēne Grostiņa–Bundule (tagad – Minhenē) 2005. gadā, Jānis Stradiņš atzinis, ka saviem bērniem neesot bijis labs tēvs, pārāk daudz bijis jāstrādā, ar sievu neesot saticis un labi, ka tagad vairs neesot jādzīvo kopā, ka neesot jāklausaš nemitīgās sūdzības un jāpacieš nemitīgie strīdi, jo to, kas saplīsis, salīmēt nevarot. Bijis ārkārtīgi vēlīgs pret Bunduļu bērniem un labprāt redzējis viesojamies pie sevis, Lejaskūliņos, savus mazbērņus, saticis arī ar vedekli, tik brīnījies, ka viņa nedodot saviem bērniem ēst viņa sāļīto gaļu, bet pērkot svaigu gaļu Viesītē pie miesnieka Ieviņa.

Māre Stradiņa palika dzīvot “Saulgozēs” (vēlāk pēc sava vīra aiziešanas viņai tur pievienojās arī Emīlija Doliete). Tur viņas mīta līdz 1963. gadam, kad mūža nogalē abas pārcēlās uz Rīgu. Minna Stradiņa, apprecējusies ar skolotāju Robertu Vitomski, jau pirms kara bija nostabilizējusies Rīgā, kaut arī viņas uzvārds vēl figurē 1939. gada telefona grāmatā arī Viesītes doktorātā Beitānos.

Jāni Stradiņu un 20. gadus Viesītē vedekla Ņina Stradiņa raksturo šādi:

“Jānis Stradiņš bija interesants, gudrs, dzīvs cilvēks, skaista izskata. Ja būtu bijuši attiecīgi apstākļi, būtu varējis kļūt par lielu cilvēku. Viņš prata taisīt lietas, taisīt

naudu – galu galā viņš taču nopirka saimniecību un mums aizdeva naudu, kad mēs Rīgā cēlām māju, palīdzēja arī Minnai. Tikai viņš bija nevīžīgs, neapkopts.

No bērniem mīlēja Paulu un Minnu, Annu necieta, bet Emīliju nicināja. Minna arī bija patīkama izskata, interesanta sieviete, līdzīga tēvam <.> Pēc Medicīnas fakultātes beigšanas bija Saukas pagasta ārste, dzīvoja doktorātā, brauca ar zirgu pie slimniekiem <.> Šajā laikā mākslinieks Ērglis, arī saucēnietis, iepazīstināja viņu ar savu draugu Kārli Miesnieku, kas toreiz vēl bija vecpuišs. Gribēja viņu saprecināt ar Minnu. Miesnieks pavadīja vienu vasaru Saukā, uzgleznoja labu Minnas portretu, bet tālāk tā lieta negāja. Varbūt Minna uz viņu apvainojās par kaut ko, – viņa bija ļoti viegli aizskarama, ātri apvainojās, varbūt arī nepatika." (N. S.)

... "Man šķiet, Jānis Stradiņš savu sievu, "vecomāti" nemīlēja. Viņš, manuprāt, bija labāks par savām "dāmām" – viņš vēlējās "solīdu dzīvi", "solīdu māju", bet viņas bija "čigānietes". Čigāniskais dzīves veids, neuzturējās mājās, nerūpējās par saimniecību, bet mētājās pa citu mājām. Viņas labākā draudzene bija Dora Krūmiņa, – tā bija patīkama, viņai bija laba māja kalnā [Beitāni]; "vecāmāte" pastāvīgi turp skraidīja romānus lasīt" (N. S.)

Šo raksturojumu negribētu atzīt par gluži taisnīgu, jo aprakstītājā laikā M. Stradiņa jau bija paveca, smagās dzīves izvārdzināta lauku sieviete, turklāt attiecībās starp vīramāti un vedeklu krasī izpaušanās arī plaša starp divām pasaulēm. "Daudzreiz ar vedeklu iznāca pārpratumi, es – zemniece, neizglītota, nabadzībā augusi, viņa – muižnieka meita, bagātībā augusi, kurai tik tagad vajadzēja piemēroties pēckara apstākļiem", savukārt rakstīja M. Stradiņa. Tas viss atsvešināja Rīgas Stradiņu ģimeni no Sēlijas. ("Bet mūsu vieta Paula sirdī palika, un ir taisnība – mums viņš visu laiku bija mīļš dēls un brālis" (M. S.)).

Pauls Stradiņš pats bieži brauca uz Viesīti apciemot vecākus, apmeklējuma reizēs konsultēja pacientus, pieņēma viesītiešus Rīgā mājās un slimnīcā ārpus kārtas. [36, 37] Viņš palika uzticams Viesītes patriots arī citā ziņā – 1937. gadā uzdāvināja Viesītes Brīvības baznīcas būvplānu (ko pasūtīja savam draugam arhitektam P. Kundziņam), iemūrēja tās pamatakmeni, sekoja celtniecības gaitai. Pēc kara – veicināja Viesītē vidusskolas ēkas paplašināšanu (piebūves uzcelšanu), domāja par gleznu galerijas iekārtošanu dzimtajā pilsētiņā. Viesītiešu vidū bija ļoti cienīts un populārs.

Pēc "Kūliņu" pārdošanas bija vēl pēdējais tēva mēģinājums piesaistīt Paulu Stradiņu Viesītei, proti, no "Rudušu" zemēm bija nodalīts prāvs gruntsgabals sanatorijas uzcelšanai un iekārtošanai gleznainā vietā, netālu no Siņķeļu kalna. Tur varētu strādāt prof. P. Stradiņa vecākā meita Irēna, ja tā būtu izvēlējusies medicīnas studijas. Talkās bija jau izkopta apkārtnē, iestādīti bērziņi, taču 2. pasaules karš un Latvijas okupācija šim nodomam pārvilka svītru. Pēc P. Stradiņa nāves šajā vietā ar Māres Stradiņas atvēli tika iekārtoti Viesītes Jaunie kapi.

Galu galā Jānis Stradiņš nomira Rīgā, sava dēla vadītajā ķirurģijas klīnikā 1945. gada 11. maijā. Viņš apbedīts Torņkalna kapos, vēlāk pārapbedīts Rīgas Meža kapos līdzās dēlam un vedeklai. Arī Māre Stradiņa mira samērā drīz pēc pārcelšanās uz Rīgu, 1965. gada vasarā. Viņa apbedīta Rīgas Meža kapos, taču citā

vietā – līdzās meitām Minnai un Annai. Emīlija Doliete arī mirusi Rīgā 1983. gadā, apbedīta Lāčupes kapos.

Paulam Stradiņam bija četri bērni: meita Irēne Stradiņa (1925–1972) – māksliniece un arhitekte, meita Maija Sosāre (dzim. 1926) – angļu filoloģe, docente, meita Asja Eglīte (dz. 1943) – ārste fizioterapeite, un šo rindiņu rakstītājs. Samērā daudzo mazbērnu vidū Linda Sosāre, Andrejs Ērglis [37a] un Pēteris Stradiņš izvēlējušies ārsta profesiju, kā vectēvs. Pauls Stradiņš jun., fiziķis, strādā kā pētnieks ASV Nacionālajā atjaunojamo enerģijas avotu pētījumu laboratorijā (*National Renewable Energy Laboratory*) Denverā.

Anna Stradiņa palika neprecējusies. Minnas dēls Jānis Vitomskis Rīgā kļuva par šahistu, starptautisko lielmeistaru korespondencšahā (GM ICCF), pašreiz ir Latvijas žurnāla “Šahs” atbildīgais redaktors. Emīlijas dēls Ludis Dolietis bija lokomotīves mašīnists, nosists uz ielas Rīgā, vienīgais no vecā Jāņa Stradiņa atvasēm apbedīts Viesītē (Jaunajos kapos). P. Stradiņš bija Jāņa V. un Luda D. krusttēvs.

Būtībā līdz ar Stradiņu mātes aizbraukšanu no Viesītes beidzās dzimtas tiešā saistība ar novadu. Taču Paula Stradiņa vārdu dzimtā pilsēta paturējusi pastāvīgā un ļoti daudzveidīgā piemiņā: 1978. gadā atklāts piemiņas akmens pirmās Jāņa Stradiņa mājas vietā [38], kur piedzima Pauls (1989. g. 26. janv. tur augstā kārtī pāri pilsētai pacelts atjaunotais sarkanbaltsarkanais karogs); 1986. g. atklāta piemiņas plāksne Raiņa ielā 14 pie garās “desu mājas”, kur bērnībā dzīvojis Pauls (tēln. L. Novožņeca); 1987. g. Viesītē uzstādīts Paula Stradiņa krūšu tēls (tēln. K. Jansons, arh. E. Vecumnieks). Paula Stradiņa vārdā nosaukta viena no Viesītes ielām. 1996. g. atklāja viņa piemiņas istabu garajā “desu mājā”, kas tagad kļuvusi par 2000. g. dibinātā muzeja “Sēlija” filiāli. [39]

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas kaut nelielā mērā atjaunojušies Stradiņu saistība ar Sēliju. Taisnību sakot, “Sēļu gada” (1995./96.) sarīkošanu un Sēlijas asociācijas dibināšanas ierosmi būtiski rosināja vēlēšanās atzīmēt Paula Stradiņa simtgadi viņa dzimtajā pusē – Sēlijā, un šo rindiņu autors bija viens no Sēlijas pasākumu galvenajiem iniciatoriem. [40,41] Akadēmiskā vienība “Austrums”, kuras vecākais toreiz bija Dr. Pēteris Stradiņš, sakopa Sērpiņu pilskalnu un vēlāk iezīmēja Vecā Stendera baznīcas vietu pie Zvanītājiem. 1996. gadā Pēteris Stradiņš nopirka un atjaunoja senu māju Viesītes novadā (uz kādreizējās Stenderu mācītājmuižas zemēm), kas kļuva par viņa vasaras mītni, iesaistījās Sunākstes draudzes darbā. Viņš ir laulājies ar Aiju Kleinbergu Sunākstes Baltajā baznīcā un tur kristīts viņu dēls Kārlis. Tā atsākās viena Eķengrāves Stradiņu dzimtas atzara (diemžēl vīriešu līnijā – jau pēdējā un vienīgā) piesaiste Sēlijai; [42] lielā mērā to sekmējusi Viesītes novada cilvēku atsaucība un draudzīgā pretimnākšana. Pēc lielā kultūras nama pabeigšanas Viesīte kļuvusi par vienu no Sēlijas galvenajiem kultūras centriem un sēliešu pasākumu īstenotājiem, vienu no Sēlijas asociācijas darbības vietām. [43–46]. Asociācijas prezidents ir Viesītes mērs J. Dimitrijevs.

2004. gadā noslēgta vienošanās starp Latvijas Zinātņu akadēmiju, Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzeju, Viesītes pašvaldību un pašvaldības muzeju “Sēlija”, kur reglamentēts arī Paula Stradiņa Viesītes memoriālā muzeja statuss. [47]

Trīs Stradiņu paaudzes: Pauls Stradiņš ar tēvu Jāni
un dēlu Jāni (ap 1935. gadu)

Pauls Stradiņš liek pamatakmeni Viesītes Brīvības baznīcai
Valeskalniņā (1937. g.)

Kad šo rindiņu rakstītājam 2005. gada jūlijā kā pirmajam piešķīra Viesītes goda pilsoņa nosaukumu, tad pirmām kārtām bija jāatceras tēvs Pauls un vectēvs Jānis, kuriem šis tituls būtu daudz pelnītāks, un jādodomā par paaudžu saistību.

Dažas kopsakarības

Stradiņu dzimtas gaitās iezīmējas dažas būtiskas, vispārēja rakstura tendences Sēlijas attīstībā. Novada ģeogrāfisko un reljefa īpatnību dēļ tirdznieciskas un amatnieciskas rosmes 19. gs. – 20. gs. te izrādījās veiksmīgākas nekā tradicionālā zemkopība ar ļoti saskaldītajām saimniecībām. Jānis Stradiņš izrādījās veiksmīgāks par saviem radiem – zemniekiem. Pēc tam no šīs vides veidojās intelīgences, brīvo profesiju pārstāvji, šajā gadījumā – ārsti. Tātad Stradiņu dzimtas ceļu iezīmēja pāreja no zemkopības uz amatniecību, uzņēmējdarbību un izglītību. Sēlijā jau kopš 19. gs. aktīvie migrācijas procesi (uz Rīgu, Jēkabpili, Daugavpili, arī uz Iekškrīeviju) ir ievijušies arī Stradiņu likteņos. Šī migrācija turpinājās arī 20. gs., un rezultātā Viesītē un Sēlijā vairs nav palicis neviens šīs Stradiņu dzimtas pārstāvis. Laimīgā kārtā Stradiņu dzimtai secen gājušas hitleriskās un staļiniskās represijas, neviens nav bijis izsūtīts uz Austrumiem, nedz arī devies trimdas gaitās uz Rietumiem, nav bijis iesaukts ne leģionā, ne Sarkanajā armijā, nav iestājies politiskās partijās ne pilsoniskās Latvijas, ne komunistiskā režīma laikā. Šī politiskā neitralitāte, šķiet, ir diezgan raksturīga Sēlijas mazpilsētu iedzīvotājiem.

Patriarhālā dzīves veida graušana un kapitālistisko attiecību veidošanā Sēlijā nozīme bija ebreju kopienām – novadam raksturīga gan samērā harmoniska latviešu sadzīvošana ar ebrejiem, gan arī zemnieciska neuzticība pret svešiniekiem, arī zināma konkurence. Vecais Jānis Stradiņš tiecās pārspēt Viesītē ietekmīgo Vasermanu ģimeni, kas viņam gan – vismaz saimnieciskā ziņā – neizdevās. Vēlāk Stradiņu dzimtas piederīgie sāpīgi uztvēra hitleriešu holokaustu (piem., P. Stradiņš Rīgā vai E. Doliete – savas draudzenes aptieknieces Rozas nošaušanu), upuru skaitā bija arī bērnības rotaļu biedri. 2. pasaules kara laikā tika iznīcināta rosīgā ebreju kopiena Viesītē un visā Sēlijā. Piemiņas zīme 1941. g. iznīcinātajiem Viesītes ebrejiem novietota pie Jaunajiem kapiem uz Stradiņiem piederošās “Rudušu” zemes. Jāņa Stradiņa mūža gājums bija tieši saistīts ar Viesītes pilsētiņas tapšanu un augšupeju – šī Sēlijas mazpilsētas attīstība līdz 1940. gadam bija visai respektējama (īpaši pēc 1. pasaules kara). Savukārt Pauls Stradiņš laika gaitā kļuvis par Viesītei simbolisku figūru, kā, liekas, nozīmīgākā personība, ko devusi šī Sēlijas un sēliešu vide. Viņa vietu Latvijas medicīnā un augstākajā izglītībā iezīmē P. Stradiņa universitātes klīniskā slimnīca, Paula Stradiņa Medicīnas vēstures muzejs, Paula Stradiņa Veselības un sociālās aprūpes koledža Jūrmalā, Paula Stradiņa balva, Rīgas Stradiņa universitāte, joprojām augstais vērtējums ētisko kritēriju kategorijās un sabiedrības apziņā (2004. g. veiktajā aptaujā par 100 Latvijas ievērojamākajām personībām P. Stradiņš ierindots 11. vietā; šajā aptaujā no citiem Sēlijā dzimušajiem Rainis ievietots 9., J. Jaunsudrabiņš – 17. v., A. Pumpurs – 28. v., A. Grīns – 51. v.). [48] Taču nozīmīga ir arī spēcīgā saistība ar Sēliju. Stradiņi bija “sēļi” ne tik daudz etnogrāfiskā, cik kultūrvēsturiskā ziņā kā samērā tipiski šī novada pārstāvji, runāja sēliskās intonācijās (arī P. Stradiņš).

Prof. Ēvalds Ezerietis runā Paula Stradiņa piemiņas akmens atklāšanā
Paula Stradiņa dzimtās mājas vietā Viesītē 1978. gadā

Stradiņu dzimtas ģerbonis
(mākslinieks Gunārs Cīlītis, 1998)

Mūsu aplūkotojā piemērā izpaužas arī nelabvēlīgi demogrāfiskie procesi – nemitīga skaitliska lejupslīde, depopulācija. Ar Paulu Stradiņu Sēlijā izbeidzas šis dzimtas atzars vīriešu līnijā, jo no viņa vectēva Miķeļa dēliem tikai Jānis atstājis dzimtas turpinājumu – dēlu Paulu, kura dzimta tālāk veidojusies Rīgā.

Izmiršana diemžēl ir raksturīga sēļu pēcteču – sēliešu īpatnība – Sēlijā īsto sēliešu paliek arvien mazāk, un šis process tur ir pat izteiktāks nekā citos Latvijas novados. Kaut nelielā mērā, notiek sēļu pēcteču netieša piesaiste dzimtajam novadam un šādas virtuālas Sēlijas veidošana ir viens no Sēlijas asociācijas uzdevumiem. Reālās Sēlijas attīstība kontekstā ar virtuālo Sēliju ir viens no novada augšupejas priekšnoteikumiem.

Pateicības

Autors pateicas Dzintrai Cēberei par darbietilpīgo arhīva datu sameklēšanu, Sēlijas muzeja direktorei Ilmai Svilānei – par dažu ar Eķengrāves vēsturi saistītu materiālu piesūtīšanu, tāpat Sarmītei Pijolai – par pirmajām ierosmēm dzimtas ģenealoģijas apzināšanā, A. Kasinskim, K. Visnoliņam un L. Ķuzānei – par veco viesītiešu atmiņu pierakstiem. Tāpat pateicos akadēmiķim S. Cimermanim par ierosinājumu apkopot datus par Stradiņu dzimtu Sēlijas kontekstā un vērtīgajiem redakcionāla rakstura ieteikumiem.

Vēres un komentāri

1. Latvijas Universitāte divdesmit gados: 1919–1939: II d. – [Rīga], LU, 1939. – 426. lpp.
2. A.A. Sēlijas rakstnieki// Laikmets. – 1942. g. 13. nov. – Nr. 46. – 18.–19. lpp.
3. Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā. – Rīga: LPSR ZA izd-ba, 1961. – 362 lpp. (M. Stradiņas atmiņas)
4. Павел Иванович Страдынь – врач, ученый, человек: Сб. статей. Рига: Зинатне, 1967. – 392 c. (M. Stradiņas un M. Vitomskas atmiņas)
5. Pēc P. Stradiņa lūguma rakstītās M. Stradiņas atmiņas ietilpst “zaļā burtnīcā”, pēc J. Stradiņa ierosmes rakstītās plašākās atmiņas – “brūnajā kladē”. Bez tam ir daudz M. Stradiņas vēstulju P. Stradiņam un M. Vitomskai, kā arī M. Vitomskas un E. Dolietes vēstules un atmiņu uzmetumi. Vēstules lielākoties nav precīzi datētas, bet tapušas laikā no 1957. līdz 1962. gadam. To vaivums glabājas pie J. Stradiņa, daļa – P. Stradiņa Medicīnas vēstures muzeja nesakārtotajos fondos (pēdējās pārdrukājis medicīnas vēsturnieks akadēmiķis A. Viksna mašīnraksta krājumos “Dokumenti un materiāli par prof. Paulu Stradiņu”, Rīga, 1973, 1984). 1983.–1990. g. J. Stradiņš pierakstīja arī N. Stradiņas atmiņas par notikumiem, kas saistās ar P. Stradiņa dzīvi, ieskaitot Viesītes periodu (glabājas pie J. Stradiņa). Fakti dažādos rokrakstos variējas un atšķiras. Šajā rakstā M. Stradiņas rakstītais apzīmēts ar M.S., M. Vitomskas – M.V., N. Stradiņas – N.S., iespēju robežās sniedzot arī ziņu tapšanas gadu.
6. Pijola S. Pauls Stradiņš dzimtenē un pasaulē// Zvaigzne, 1986. – Nr. 11. – 18.–19. lpp.
7. LVVA, 235. f., 1. apr., 186, 187. l.; 2. apr., 1962.–1986. l., 1993.–2005. l.; 6. apr., 973.–982. l.; 12. apr., 172.–174. l. u. c. Ap 1825. g. Sunākstes draudzē bijušas 3 Stradu mājas un 3 Pēteri no Stradu mājām, kas reizēm apgrūtina identifikāciju. Miķelim Stradiņam 1825. gadā kūmās stāvējuši Galvan Miķkels, Skabs Karl Johann, Skampaņ Annete.
8. Baltisches Historisches Ortslexikon, Herausgeg. von H. Feldmann und H. v. zur Mühlen. T. II. Lettland. Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1990. – S. 140.–141. Nosaukums “*Eichengrabe*”, lejasvācu – “*Eckengrave*” cēlies no ozolu gravas, vēlāk transformējies par *Eckengraf* (nav

- sakara ar "grāfiem"!)). A.V. Hupela grāmatā *"Kurlands alter Adel und dessen Landsgüter"* (Rīga: Hartknoch, 1781) Sēlpils virspilskunga iecirknī minēta *"Eckengraven"* (S. 32), H. v. Bienenstamm *"Neue geographisch – statistische Beschreibung des Kaiserlich russischen Gouvernements Kurland, oder der ehemaligen Herzogthümer Kurland und Semgallen"* (Mitau: Leipzig: Verlag von G.A. Reyher, 1841) – Sēlpils apriņķī *"Eckengraf (lett. – Eckengrahwe)"* (S. 90), Baltijas adresu grāmatā (*Kurland*, 1912) – Frīdrihštates (Jaunjelgavas apriņķī) – *"Eckengraf. lett. Eķengrāfes m."* (S. 606) un tirdzniecības miests *"Eckengraf oder Asche"* (russisch – *Экенграф, lett. – Eckengraf*). Fātd Eķengrāves nosaukuma rakstība ir variējusies. Etimoloģiju "Ozolgrava" akceptēja arī viesītieši 1920. gados, par Āžumiesta jauno nosaukumu izvēloties gan seno Viesītes vārdu (pēc ezera, upes un arī kādreizējā muižas apzīmējuma), taču Ozolgravu iemūžinot pilsētas ģerbonī (ar piecām ozolzilēm).
9. *Deutsch-baltisches biographisches Lexikon*, 1710–1760. – Böhlaus Verlag, 1970. – S. 873; Recke J.F., Napiersky K.E. *Allgemeines Schriftsteller- und Gelehrten – Lexikon der Provinzen Livland, Estland und Kurland. Bd. 4.* – Mitau, 1832. – S. 554–555.
 10. LVVA. 1860 f., 3. apr., 7.l. Arhīva dokumentu izrakstī, ko pilsētas valdes uzdevumā veikusi vēsturniece Olga Bēniņa 1938. g. Viesītes pilsētas hronikas uzrakstīšanai. Kopija glabājas muzejā "Sēlija". M. Jakovļevas pētījumā "Sēlija Kurzemes hercogistes administratīvajā sistēmā" (LZA Vēstis. A daļa. 2003. 58. sēj. № 3/4. 130.–143. lpp.) Eķengrāves muiža nav sīkāk aplūkota; Viesītes muiža tur identificēta kā Viķes muiža. Sk. arī: *Visnoliņš K.* Viesītes senatne// Brīvā Daugava. – 1992. – 15. aprīlī.
 11. *Frīde Z.* Latvī. Gothards Frīdrihs Stenders. – Rīga: Zinātne, 2003. – 299. lpp.; *Stenders G.F.* Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas (ar rakstiem par Stenderiem). – Rīga: Liesma, 1988; *Grudule M.* Pa Stendera pēdām Kopenhāgenā// Karogs. – 2002. – Nr. 12; *Svilāne I.* Stenderu dzimtu pieminot/ Viesītes Vēstis. – 2003. g. Augusts. – Nr. 7.
 12. LVVA, 235. f., 2. apr., 1962.–1986. l., 1993.–2005. l.; 6. apr., 973.–982. l.; 12. apr., 172.–174. l. u.c. Kreisais literāts Alfrēds Stradiņš (1906–1942), ko viņa brālēns (no mātes puses) Viļis Krūmiņš uzskatīja par P. Stradiņa otrās pakāpes brālēnu, nāk no Sēlpils Stradiņiem (P. Stradiņš, šķiet, personiski viņu nav pazinis).
 13. *Visnoliņš K.* Āži – Eķengrāve – Viesīte – Vārnavas. [1995]. Mašīnraksts 29 lpp.; *Svilāne I.* Viesīte Sēlijas vidū. – 22. lpp. *Visnoliņš K.* Saukas pagātnes liecinieki// Brīvā Daugava. – 1993. – 1. aprīlī.
 14. Jēkabam (prec. ar Ievu Aperiāni 1843. g.) minēti vairāki bērni, no kuriem meitas Maija un Madāļa mirušas bērnībā, citu gaitas nav izsekojamas baznīcu grāmatu pilna komplekta trūkuma dēļ. Pats Jēkabs definēts gan kā saimnieks, saimniekdēls, gan kā kalps, gan kā pūmieks.
 15. LVVA, 235. f., 12. apr., 173. l., 16., 17. lp. – Sunākstes draudze. 1895. g.
 16. LVVA, 235. f., 2. apr., 1602. l., 7. lp. – Neretas draudze. 1876. g. Par Jāņa Stradiņa piedzimšanu 1866. g. un viņa vecāku precībām baznīcas ieraksts nav saglabājies, jo 1865.–1870. g. baznīcu grāmatas Sunākstes draudzei trūkst. Arī Vainovsku uzvārdam ir dažādas variācijas – *Wainauzki, Weinowski, Вайновски, Вайнауски*.
 17. P. Dauge strādāja Saukas Ķesterskolā pie sava tēva G. Dauges par palīgskolotāju no 1888. g. līdz 1894. g., šajā laikā rakstīja arī "Dienas Lapā", pēc tam mācījies zobārstniecību Berlīnē un Pēterburgā. Sauku atstāja pēc konflikta ar vietējo mācītāju F. Dēringu. Par G. Daudi: *Kiršentāle I.* Saukas skolotājs un literāts Juris Dauge// Literatūra un Māksla, 1985. g. 17. maijā; par P. Daudi: *Lipovecka L.* Ārsts, filozofs, cīnītājs Pauls Dauge: 1869–1946. – Rīga: Liesma, 1968. – 130. lpp.
M. Stradiņa atcerējās Paulu Daudi kā gudru un zobgaļu skolotāju, kas ironizējās par ievētīšanu (*"Ko jūs tur ejat mācīties – tāpat puīši jūs pa krūmiem ievētīs"*). Visai

- ticams, ka vēlāk viņam par godu pirmsdzimtajam dēlam dots vārds Pauls, jo rados šis vārds nav sastopams.
18. *Jaunsudrabiņš J.* Kopoti Raksti. 11. sēj. Zaļā grāmata. Rīga. Liesma, 1983. – 352. lpp. (par Vainaucki sk.: II daļa. Šausmānos).
 19. *Pāvilāns V.* Satiksmes ceļi Latvijā XIII–XVII gs. – Rīga: Zinātne, 1971. – 110., 131., 132. u.c. lpp.
 20. Muzeja “Sēlija” materiāli
 21. *Baltisches Adressbuch. II. Kurland.* – 1912. – S. 73.
 22. Pauls Vīgners (1870–1924) bija Eķengrāves ārsts no 1899. g. līdz 1905. g., viens no revolucionārās kustības vadītājiem novadā, emigrējis uz ASV, kur miris. Vīgneru Ernesta brālēns.
 23. Elvīras Elksnes (75. g. v.) un Alfreda Lapiņa (70 g. v.) atmiņas par Paulu Stradiņu (pie-rakstījusi L. Ķuzāne 1983. gadā). Glabājas pie J. Stradiņa.
 24. LVVA, 235. f., 12. apr., 174. l., 1., 2. lp. – Sunākstes draudze. 1896. g. Ieraksts izdarīts krievu valodā (no 1892. g. ieraksti bija jāveic krievu valodā, ierakstus izdarījis mācītājs J. Stenders). “1.–2. lp. № 6 [родился] 5. января в 6 вечера [1896. г.] Пауль (Paul) [в] Экенграф Аумани. [родители] столяр Янис Страдиньш (Stradiösch) – и его жена Маре, оба лютеранского вероисповедания. Восприемники: Карлис Гравлей сын хозяина, арендатор Петер Вайновски, Петер Силениек сын хозяина, Мине Силениек дочь хозяина, портниха Анна Зиедс. [крещен] 28 января в Экенграфском училище. Пастор И. Штендер”.
 25. Luteru tējnicu Eķengrāvē (līdzās J. Stradiņa mājai) turēja Luteru ģimene, kas nāk no Saukas un Klaucē. No šīs dzimtas cēlies ievērojamais revolucionārs, 1905. gada kauji-nieks un Helsinku bankas ekspropriators J. Luters (1883–1938), Alberta Bela romāna “Saucēja balss” (1973) galvenā varoņa Karlsona prototips. Luters pēc Oktobra revolū-cijas Ļeņingradā vadīja padomju – britu tirdzniecības sabiedrības “Arkos” kantori, kur par finanšu pārvaldnieku strādāja Ņ. Stradiņa tēvs Fjodors Mališevs, bij. Volgas – Kamas bankas vadītājs cara laikā. 2005. g. jūnijā J. Luteram dzimtās mājas Oubulānu tuvumā pie Viesītes – Elkšņu lielceļa atklāts tēlnieces A. Veinbahas veidots piemineklis. Ne-gaidītā kārtā pieminekļa atklāšana tika uzticēta šo rindiņu autoram. Sk. arī: *Stradiņš J.* Revolūcijas dzirnakmeņi: latviešu kaujinieki 1905.–1907. g. //Rīgas Laiks. – 2005. – N. 7.
 26. *Visnoliņš K.* Pa profesora Paula Stradiņa takām Viesītē/Brīvā Daugava. – 1996. – 16. janvārī, Nr. 6.
 27. *Millere A., Grāmatnieks P.* u.c. Mežabrāļu cīņas Augškurzemē// Latvijas revolucionāro cīnītāju piemiņas grāmata. 1. sēj., 2. daļa. – Rīga: Avots, 1980. – 274–278. lpp.
 28. *Visnoliņš K.* Amatnieku iela// Viesītes Vēstis. – 2003. – Febr., Nr. 2.
 29. *Stradiņa M.* Mātes atmiņas// Profesors Pauls Stradiņš dzīvē un darbā. – Rīga: LPSR ZA izdevn., 1961. – 33. lpp.
 30. Mācītāju ziņojumi par 1905. gada revolūciju. O. Nonāca priekšvārds un sakārtojums. – Rīga “Kult. Balss”, 1930. – 144.–147. lpp.
 31. –ts. No Eķengrāves. Vietējā dzīve// “Latvijas” pielikums, 1914. g. jūlijs.
 32. Emīlijas Dolietes vīra brālis bija Kārlis Dolietis (1900–1986) no Saukas, viens no neiro-ķirurģijas celmlaužiem Latvijā, prof. P. Stradiņa skolnieks, Rokfellerā stipendiāts. 2. pa-saules kara laikā veicis Rīgā complicētās smadzeņu operācijas vācu virsniekiem, apbalvots ar Dzelzs krustu. Pēc kara – veiksmīgs ķirurgs Zviedrijā.
 33. “Saulgožu” kaimiņos dzīvojošais arhitekts Edvīns Vecumnieks šo rindiņu autoram uzdā-vāja 1924. g. apstiprināto slimnīcas ēkas būvprojektu. Ēkas apakšstāvā paredzētas 3 ko-pējās palātas, dzemdību palāta, operāciju zāle, pēcooperācijas telpa, laboratorija, ārstu kabinet, uzgaidāmās telpas. Slimnīca bija paredzēta 12–15 pacientiem. Būvprojektā kā īpašnieka vārds minēts Stradiņ Minna Jāņa m. Slimnīcas ēka kombinēta ar ārsta dzīvokli.

34. Lauksaimnieku un citu zemes īpašnieku adresu grāmata. Red. V. Salnais, A. Maldups. – Rīga: Valters un Rapa, 1931. (Viesītes pagasts. 522. lpp.)
35. Par "Kūliņiem" (1931. g. lauksaimniecības adresu grāmatā "Lejas Kūlēni") – savas vecmātes mājām – tēlainas atmiņas sniedzis inženierzinātņu profesors Jēkabs Vītols grāmatā "Toreiz Sēlijā" (Rīga, Jumava. 2003), ar L. Ķuzānes komentāriem (186., 188., 191.–192. lpp.). Kaut arī teritoriāli abas Kūliņu mājas atrodas netālu no senajām Stradiņu (Pilskalnu) un Garvānu mājām, administratīvi tās skaitījās Saukas pagastā. Tagad Kūliņu māju vairs nav, bet to vieta, tāpat Kūliņu pilskalns iekļauta Viesītes pilsētas lauku teritorijā.
36. *Kasinskis A.* Viesītieši – Paulam Stradiņam// Dabas un vēstures kalendārs 1981. gadam. – Rīga, 1980. – 269.–271. lpp.
37. *Strods H.* Migla pār zvaigznēm// Veselība. – 1978. – Nr. 1. – 23. lpp.
- 37a. Andrejs Ērglis, Latvijas Kardioloģijas centra vadītājs, ne tikai no mātes (A. Eglītes-Ērgles-Stradiņas) tēva, bet arī no tēva tēva puses cēlies no Sēlijas. Viņa vecvectēvs Fricis Ērgle (1836–1923) nācis no Neretas apkaimes, bijis Saukas muižas, Salas muižas, Trepes muižas rentnieks, gādājis par sava mazdēla Otto Šmita (1891–1956), vēlākā zinātnieka – akadēmiķa, polārpētnieka, matemātiķa, astrofizika, ģeofizika, izglītošanu. Otto Šmits bija Andreja vectēva – skolotāja Paula Ērgļa brālēns (*Stradiņš. J.* Lielā zinātnes pasaule un mēs. Rīga. 1980, nodaļa: Otto Šmita pēdas Latvijā, 221.–242. lpp.).
38. *Vīksna A.* Piemiņas akmens Viesītē// Veselība. – 1979. – Nr. 1. – 25. lpp.; *Vīksna A.* Paula Stradiņa dzīves un darba vietas. – Rīga: Liesma, 1973. – 48 lpp.
P. Stradiņa dzimtā māja (uz "Smites" māju teritorijas) bija viena no vecākajām mājām Āžumiestā, nojaukta 1952. gadā.
39. *Stradiņš J., Arons K.Ē., Vīksna A.* Tāds bija mūsu laiks... Rīga: Sprīdītis, 1996. – 491. lpp. (par Sēliju, "Sēļu gadu ievadot": 385.–390. lpp.)
40. *Stradiņš J.* Sēlijas problēma laikos un cilvēkos// Latvijas ZA Vēstis: A daļa. – 2001. – 55. sēj. – Nr. 5/6. – 1.–8. lpp.; *Stradiņš J.* Sēlijas problēma laikmetu skatījumā.// Grām.: Latvijas zemju robežas 1000 gados. – Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 1999. – 271.–282. lpp.
Autors ir gandarīts, ka Sēlijas un sēļu problemātika pēdējā gadu desmitā izraisījusi tik plašu ievēribu ne tikai Latvijā vien, un viens no ievērojamākajiem mūsdienu krievu valodniekiem un kultūrvēsturniekiem akadēmiķis V. Toporovs sniedzis fundamentālu apskatu par neiriem un sēļiem baltu etnolingvistiskā kontekstā, veltot šo sacerējumu J. Stradiņam (*Onomastica Baltica*. 2. – Rīga, 2004. – 152.–231. lpp.).
41. *Stradiņš J.* Sēlijas reģionālās identitātes meklējumi.// Grām.: Etnogrāfs profesors Saulvedis Cimermanis. Darbabiedru veltījums 70 gadu jubilejā. /Sast. A. Caune. – Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds, 1999. – 204.–214. lpp.; *Stradiņš J.* Sēlijas reģionālās identitātes meklējumi un pētījumi// Latvijas ZA Vēstis: A daļa. – 2003. Nr. 3./4. – 69.–81. lpp. (līdz ar plašu bibliogrāfiju).
42. Pēterim Stradiņam "atgriežoties" Sēlijā, viņam nodota Stradiņu dzimtas Bībele, ko Miķelis Stradiņš savulaik bija atstājis kā piemiņu savam dēlam Jānim un viņa *pamīlejai*. Bībelē ielīmētajās priekšlapās ierakstīti Jāņa Stradiņa bērnu vārdi, un tagad tā tiek turpināta. Bībele nav tikusi nodota prof. Paulam Stradiņam (kaut bija domāts to darīt 1953. g. nogalē, sakarā ar P. Stradiņa kāzu 30 gadu jubileju), bet glabājusies pie Māres Stradiņas gandrīz līdz viņas mūža nogalei, kad nodota mazdēlam Jānim Stradiņam pēc viņa laulībām ar Laimu, dzim. Zuteri. 1915. gadā, dodoties bēgļu gaitās, Bībele, šķiet, palikusi Ekengrāvē un ir daļēji bojāta, izrautas pirmās lapas. Grāmata ir Bībeles 4. izdevums latviešu valodā (1825. gada Pēterburgas izdevums vai tā 1845. gada pie Stenfhāgena drukātais stereotips).

43. *Dimitrijevs J.* Viesīte – Latvijas mazpilsēta un tās vieta Augšzemes (Sēlijas) vēsturiski etnogrāfiskajā apgabalā// *Latvijas ZA Vēstis: A daļa.* – 2001. – 55. sēj. – Nr. 5./6. – 13.–25. lpp.
44. *Stradiņš J.* Viesīte kā Sēlijas sirds: Vērojumi un pārdomas pilsētas jubilejā// *Latvijas Vēstnesis.* – 1998. g. 18. sept.
45. *Stradiņš J.* Sēlijas kongress Viesītē un Aknīstē 1999. gada 20.–22. maijā// *Latvijas ZA Vēstis: A daļa.* – 2001. – 55. sēj. – Nr. 5./6. – 156.–160. lpp.
46. *Stradiņš J.* Sēlijas 3. kongress// *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls.* – 2003. – Nr. 3. – 173.–179. lpp.
47. *Latvijas Zinātņu Akadēmija.* Gadagrāmata 2004. – Rīga: Zinātne, 2004. – 219.–220. lpp. Abu Paula Stradiņa vecāku – šē aprakstīto Jāņa Stradiņa un Māres Stradiņas portreti (prof. J. Tillberga gleznoti) rotāja šo rindiņu rakstītāja Latvijas Zinātņu akadēmijas prezidenta kabinetu viņa amata pilnvaru laikā.
48. Tautas izvēle ir izdarīta: 100 Latvijas personības [balsojuma saraksts] // *Latvijas Avīze.* – 2004. g. – 30. dec.

The Family Roots of Pauls Stradiņš in Selonia (Oberkurland) (Summary)

By Jānis Stradiņš

The origin of the Latvian scientist and physician prof. Pauls Stradiņš (1896–1958) has been followed, using archival data (going back to 18th century) and oral history materials from Viesīte (Eckengraf), a locality in Oberkurland (Selonia). The descendance can be followed until 1786, when the ancestors of P. Stradiņš were serfs of the landlords of Eckengraf (Baron v. Manteuffel, Witte von Wittenstein). The first archival entries about Stradins family have been registered by the well known clergyman and enlightener G.F. Stender. The surnames have been given in 1835. The first one of the family who got freedom was Peteris Stradde soon after 1817, he lived in farmstead Stradi, near the Eckengraf estate. His grandson Janis Stradiņš (1866–1945) was a joiner and carpenter, he built in 1890–ies the first buildings in the hamlet Ekengrāve (Āžumiests, later – city of Viesīte). He was able to give medical education to three of his four children, including the subsequent professor Pauls Stradiņš (1896–1958). The wife of J. Stradiņš Mare Stradiņa (1876–1965) was born in Lithuania, Čedasas, where here ancestors came from Elkšņi (in Courland). The family history of Stradiņš in Viesīte, Selonia (Sēlija), has been followed in details, using together with archival data, materials of “oral history” (especially letters and memoirs of M. Stradiņa and other relatives) as well. Some general conclusions about the progress of the district Selonia 19th – 20th century have been drawn.

Jānis Stradiņš, Dr. habil. chem., Dr. hist. h. c.

Latvian Academy of sciences,
Institute of Latvian history,
Akademijas lauk. 1, Rīga, LV-1524, Latvija
e-mail: stradins@lza.lv